

International Scientific Symposium **“Shared Cultural Values in the** **Turkic-Speaking World:** **Interdisciplinary Approaches”**

Proceedings Book

The 28th of February 2026
Batumi / Georgia

TURKIC–GEORGIAN LITERARY AND CULTURAL RELATIONS / TÜRK–GÜRCÜ EDEBİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER

BUN-TÜRKLER VE KIPÇAKLAR ÜZERİNE TARTIŞMA1

(Eski Gürcüce bir metnin çevirisinin yanlış yorumlanması sonucu Bun-Türkler ve Kıpçaklara 24 asırlık bir “tarih” atfedilmesi üzerine)

Tariel Putkaradze

Prof. Dr.

Tariel Putkaradze Uluslararası Kartveloloji Derneği, Gürcistan

ORCID iD: 0000-0002-3946-000X

ÖZET

Tarihçilerin bir kısmı, “Kartlis Tskhovreba” (Kartli’nin Tarihi) metnini yanlış yorumlamaları nedeniyle, Büyük İskender döneminde Gürcistan topraklarında “Bun-Türkler” (asli Türkler) ve Kıpçakların yaşadığını ileri sürmektedir. Dahası, bazı yazarlar, tarih sahnesinde ancak MS VI–VIII. yüzyıllarda ortaya çıkan bu boyların, yaklaşık yirmi dört asır öncesinden itibaren Gürcistan’ın yerleşik halkı olduğunu iddia etmektedir. Bu tür hatalı yorumlar, kamuoyunda sağlıklı ve bilimsel temelden yoksun tartışmaların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır.

Bu araştırmanın temel amaçları şunlardır:

“Kartlis Tskhovreba” ve “Moktsevay Kartlisay” (Kartli’nin Dönüşümü) eserlerindeki ilgili pasajlar ışığında “Bun-Türk” ve “Kıpçak” terimlerinin gerçek anlamlarını tespit etmek;

“Kartlis Tskhovreba”nın Hristiyan yazarının veya editörünün, Hristiyan olmayan Gürcülere ve diğer topluluklara yönelik yaklaşımını ortaya koymak;

Bun-Türkler ve Kıpçaklar hakkında “Kartlis Tskhovreba” metninin ilgili bölümlerine ait Fransızca ve Türkçe çevirileri karşılaştırmalı olarak analiz etmek.

¹ Yazar bu makaleyi 2020 yılında Gori Devlet Üniversitesi’nde (Gürcistan) düzenlenen 7. Uluslararası Bilimsel Konferans’ta sunmuştur; Türk dilindeki makale, 2026 yılında Uluslararası Kartveloloji Derneği’nden Tariel Putkaradze tarafından çevrilmiş ve hazırlanmıştır. Herhangi bir sorunuz için lütfen şu adresten iletişime geçin: kartvelian.studies@gmail.com

Günümüz koşullarında bilim, ülkeler ve halklar arasında bilgi dolaşımını sağlayan; gerçek tarihsel veriler ve geleceğe yönelik perspektifler doğrultusunda sağlıklı ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunan bir köprü işlevi görmelidir. Bu bağlamda, MS XI–XII. yüzyıllarda metaforik bir anlamda kullanılan “Kıpçak” teriminin, MÖ IV. yüzyıl Gürcistan’ının (Kartli) yerli nüfusu olarak sunulması ve bu konu üzerinden sosyal medyada kasıtlı ya da kasıtsız tartışmaların tetiklenmesi ciddi bir hatadır. Kaynakların yanlış yorumlanması, hatalı biçimde tercüme edilmesi ve bu tür dezenformasyonların geniş kitlelere yayılması, radikalleşmiş grupların elinde tehlikeli bir araca dönüşebilir. Nitekim bu tür yanlış bilgilendirmeler, Gürcistan ile Türkiye arasındaki mevcut iyi komşuluk ilişkilerine zarar verebileceği gibi enformasyon savaşı yoluyla Gürcistan’ın Türkiye ve Batı ile yakınlaşmasını engellemeyi ve Kafkasya’daki nüfuzunu yeniden artırmayı hedefleyen Rusya gibi aktörlerin çıkarlarına da hizmet edebilir.

Anahtar Kelimeler: Bun-Türkler, Bun-Türk ve Kıpçak, Kartlis Tskhovreba, Gürcü Kronikleri

GİRİŞ

Tarihçilerin bir kısmı, Kartlis Tskhovreba adlı eserin yanlış yorumlanması nedeniyle, henüz Büyük İskender döneminde Gürcistan topraklarında "Bun-Türkler" (asli/yerli Türkler) ve Kıpçakların yaşadığını ileri sürmektedir. Dahası bazı yazarlar, tarih sahnesine ancak MS VI–VIII. yüzyıllarda çıkan bu boyları, yirmi dört asır önceki Gürcistan’ın yerli nüfusu olarak göstermektedir.

Bu hatalı bilgi, zaman zaman kamuoyunda bilimsel dayanaktan yoksun tartışmalara yol açmaktadır. Örneğin, 18 Ocak 2020’de Tarihçi Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu, sosyal medya üzerinden "Tarih-i Artvin ve Gürcistan-Kafkasya" [1] başlıklı sayfada şu ifadeleri paylaşmıştır: "Anonim Gürcü tarihinde yer alan bilgiye göre MÖ 339’da, yani günümüzden yaklaşık 2350 yıl önce, Çoruh Nehri ile Tiflis arasında Kıpçaklar yaşamaktaydı." [2]

Prof. Dr. Tellioğlu, bu iddiayı desteklemek amacıyla Marie-Félicité Brosset [3] tarafından Fransızcaya çevrilen Kartlis Tskhovreba’nın Türkçe versiyonuna ait bazı fotoğrafları kanıt olarak sunmuştur. Ancak paylaşılan bu görüşler herhangi bir tarihî kaynakla doğrulanmamaktadır; zira aktarılan ifadeler ne Kartlis Tskhovreba’nın orijinal anlatısıyla ne de Brosset’nin Fransızca çevirisi ve bu çeviriden yapılan Türkçe tercüme ile uyumaktadır [4].

Burada belirtilmesi gereken temel husus, Kartlis Tskhovreba’daki ilgili bölümlerin daha önce de bazı Gürcü ve yabancı araştırmacılar tarafından yanlış yorumlanmış olmasıdır. Bu yanılmanın ana kaynağı, arkaik Gürcüce metnin hatalı okunmasıdır.

Bu çalışmanın amacı; Kartlis Tskhovreba ve Moktsevay Kartlisay metinleri bağlamında "Bun-Türk" ve "Kıpçak" terimlerinin gerçek anlamlarını ortaya koymak; eserin Hristiyan yazarının/editörünün, gayrimüslim topluluklara karşı takındığı ideolojik tutumu ve Bun-Türkler ve Kıpçaklar Hakkında "Kartlis Tskhovreba" metninin ilgili bölümlerinin Fransızca ve Türkçe tercümelemlerinin karşılaştırmalarını analiz etmektir

Bun-Türk, Türk ve Kıpçak

"Bun-Türk" kelime biçimi, geç dönem el yazmaları aracılığıyla günümüze ulaşan üç eski Gürcü kaynağında doğrulanmaktadır: Kartlis Tskhovreba'nın bazı el yazmalarında, Moktsevay Kartlisay eserinde ve Arsen Beri'nin metafrastik çalışması olan "Rabbimiz Mesih'i kuzey diyarında tebliğ eden ve Gürcü soyunu aydınlatan azize ve muhterem annemiz Azize Nino'nun yaşamı, dünyevi hayatı ve mücadelesi" başlıklı eserinde bu kullanıma rastlanır.

Karşılaştırm: Kartlis Tskhovreba, 1955, s. 15–17: O zamanlarda, Keyhüsrev'in zulmünden kaçan bazı Türkler Gurgan Denizi'ni geçerek Mtkvari boyunca ilerlediler ve Mtskheta'ya geldiler. Bunlar 28 haneden oluşuyordu. Mtskheta yöneticisine Perslere karşı yardım sözü verdiler. Gürcüler Perslerden çekindikleri için bu teklifi memnuniyetle kabul ettiler. Kendilerine sığınan Türkleri çeşitli şehirlere yerleştirdiler. Bu ailelerin çoğu Mtskheta'nın batısındaki kayalık bir vadiyi beğendi, bu alanı talep ettiler ve oraya yerleştiler. Etrafını surlarla çevirdikleri buraya "Sarkine" adını verdiler. Türkler ve Gürcüler artık Perslere karşı birlikte hareket ediyorlardı.

Kaynağa göre, birkaç yüzyıl sonra Büyük İskender'in bölgeye gelişi şu şekilde anlatılmaktadır: "Yeryüzünün dört bir köşesini fetheden İskender, batıdan yola çıkarak güneye indi, kuzeye ulaşıp Kafkas Dağları'nı aştı ve Kartli ülkesine geldi. Burada, tanrıtanımaz, putperest ve vahşi bir topluluk olan Kartli halkıyla karşılaştı. Akrabalık bağını dikkate almadan zina eden, ayırt etmeden her canlıyı, hatta ölüleri bile yiyen bu halkın acımasız hayvanlardan geride kalır bir hayatları yoktu. Onların davranışlarını tarif etmek bile edebe aykırıydı. Bu hali gören İskender, çok şaşırıldı. Bu kavme biz "Buntürkler" ve "Kıpçaklar" diyorduk."

Özetle, Persler tarafından yurtlarından çıkarılan Türkler (veya Turanlılar) Perslere karşı yürütülecek mücadelede Gürcülere yardım edeceklerini vaat ettiler. Bunun üzerine Hunani'den Sper Denizi'ne kadar uzanan Kartli ülkesindeki çeşitli şehirlerin hâkimleri, sürgün edilmiş Türklerin bir kısmını küçük gruplara ayırarak kendi şehirlerinde iskân ettiler. Mültecilerin büyük bölümü ise Mtskheta'nın mamasahlisi (yerel yönetici / baş idareci) tarafından Sarkine'de toplu olarak yerleştirildi. Kronik yazarı, Türklerin özellikle bu kısmını Bun-Türkler adıyla anmaktadır. Nitekim kronikte geçen başka bir pasaj da bunu doğrular: Büyük İskender

Gürcistan'a geldiğinde Sarkine şehrini ele geçirememiştir; kroniğe göre, "Sarkine'de yaşayan Bun-Türkler kralı aşağılamışlardır."

Bkz. Ana tarafından ele alınan Kartlis Tskhovreba metni (Kartlis Tskhovreba, 1942, s. 10): "O sıralarda, yine Keyhüsrev tarafından yurtlarından sürülen Türkler bölgeye ulaştı. Hazar Denizi'ni (Gurgan) geçip Kura (Mtkvari) Nehri boyunca ilerleyerek Mtsheta'ya vardılar; toplam yirmi sekiz haneydiler. Mtsheta'nın şehir yöneticisiyle görüşüp Perslere karşı ona yardım edeceklerine dair söz verdiler. Bunun üzerine Mtsheta yöneticisi durumu tüm Gürcülere bildirdi. Gürcüler, hem Perslerden korktukları hem de askeri desteğe ihtiyaç duydukları için bu Türklerle dostluk kurmayı uygun buldular. Böylece sürgün olarak gelen bu Türk gruplarıyla ittifak kurup onları çeşitli şehirlere yerleştirdiler. Ancak Türklerin büyük bir kısmı, Mtsheta'nın batı tarafında, kayalar arasına oyulmuş derin bir bölgeyi beğenerek orayı yöneticiden talep ettiler. Yönetici de isteği kabul ederek bölgeyi onlara verdi. Türkler oraya yerleşip çevresini sağlam surlarla tahkim ettiler ve bu yerleşim yerine Sarkine adını verdiler. Böylece Türkler ve Gürcüler karşılıklı rıza ve dostluk içinde yaşamaya başladılar; bir yandan kaleleri ve şehirleri güçlendirirken bir yandan da Perslerin saldırısını beklemeye koyuldular."

Dikkat çekici başka bir husus, Kartlis Tskhovreba'nın bazı el yazmalarında bu olay anlatılırken; 'Bun-Türkler' (bunturktaganta) yerine, 'Gerçek Türkler' (naturktaganta) ve 'Orada bulunan Türkler' (munturktaganta) şeklindeki varyantların da kullanılmış olmasıdır (bkz. 1955 baskısı, s. 18, satır 8). Kronikteki doğrulanmış metne göre Büyük İskender, Türkler tarafından aşağılanınca onları tamamen yok etmekle tehdit etmiş ancak on bir ay süren kuşatmaya rağmen Sarkine kale-şehrini ele geçirmeyi başaramamıştır. Uzun süren kuşatmanın yarattığı ağır baskı altında kalan Sarkineliler, yani Mtsheta yöneticisi tarafından Sarkine'ye yerleştirilen Türkler, kalenin üzerine kurulu olduğu ana kayayı delerek bir geçit açmış ve buradan kaçarak Kuzey Kafkasya'ya çekilmişlerdir. Kronik yazarı, Türklerin bu koluna dair anlatısını bu noktada sonlandırır.

Metindeki bilgilere göre; Sarkine'ye yerleştirilen bu Türk grubu, Kartlis Tskhovreba'nın yazarı veya sonraki redaktörleri tarafından 'Bun-Türkler' ve 'Kıpçaklar' olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle yazar, Gürcistan'a gelen bu Türkleri tasvir ederken edebi bir benzetmeye, metafora başvurmuştur. Nitekim kronik yazarı, Büyük İskender'in karşılaştığı bu halkı 'Bun-Türkler' olarak isimlendirmekte ve onları 'Kıpçaklara' benzetmektedir. Oysa Kıpçakların tarih sahnesine çıkışı, Büyük İskender'den yaklaşık on iki yüzyıl sonrasına rastlamaktadır. Karşılaştırma açısından önem taşıyan bir diğer husus şudur: 12. yüzyıla ait eski Ermenice çeviride ne 'Bun-Türk' terimine ne de 'Kıpçak' etnonimine

rastlanır. Bu versiyona göre Mtsheta yöneticisi; Keyhüsrev (Kayhosrov) tarafından yurtlarından sürülen 'vahşi Türkleri' Sarkine'de iskân etmiştir." [5]

Kartlis Tskhovreba'nın Gürcüce edisyonuna göre; "Bun-Türkler", Mtsheta yöneticisi tarafından Sarkine bölgesine toplu halde (kompakt bir biçimde) yerleştirilen "Türklerdir". Bağlam dikkate alındığında, bu birleşik ismin ilk parçası olan "Bun", "Türk" etnonimini belirli bir özellikte nitelemektedir. "Bun" kelimesi Pehleviceden (Eski Farsça) ödünç alınmış bir sözcük olup Gürcücede "temel", "asıl", "kök" [6] anlamlarına gelir. Dolayısıyla "Bun-Türk" tamlamasını; Türklerin ana gövdesi, yani bir arada/toplu halde yaşayan "Asli Türkler" olarak anlamak gerekir (Detaylı tartışma için bkz. T. Putkaradze, 2004). Netice itibarıyla, kronikteki bilgiler ışığında Bun-Türkler (Asli Türkler); Keyhüsrev tarafından sürülen ve Mtsheta yöneticisince Sarkine'ye bir grup halinde yerleştirilen Türklerin (Turanlıların) kendisidir.

Diğer Kaynaklardaki Tasvirler: Mektsevay Kartlisay (Kartli'nin Dönüşümü // Hristiyanlığı Kabulü):

"Kral İskender, ilk önce Lut'un soyundan gelenleri sürüp Kedar ülkesine gönderdiğinde; Kura Nehri boyunca dört şehir ve köylerinde yerleşik olan sert mizaçlı Bun-Türk kavmini gördü. Onların şehirleri Sarkine, Kaspi, Urbnisi ve Odzrhe; kaleleri ise Büyük Sarkine Kalesi, Uplistsihe, Urbnisi ve Odzrhe kaleleriydi..."

Arsen Beri (12. Yüzyıl Yazarı):

"Makedonyalı İskender kral olduğunda, önce o kötü eylemler içerisinde bulunan yabancı soyları batıdan sürüp kuzey taraflarına yerleştirdi. Oradan geri dönüp Gürcistan (Kartli) sınırlarına vardığında Kura Nehri boyunca yaşayan, bugün bizim Bun-Türk ve Kıpçak dediğimiz o sert mizaçlı putperest kavimleri gördü. Şehirleri çok güçlü, kaleleri ise oldukça tahkim edilmişti. İnsan doğasına tamamen yabancı, vahşi hayvanlar gibi yaşıyorlardı ki onların bu yaşam biçimini anlatmaya kelimeler yetmez."

Mektsevay Kartlisay ve Arsen Beri'nin metinlerini bir kenara bırakırsak, hem "Bun-Türk" sözcüğünün etimolojisi hem de Bun-Türklerin Gürcistan'a gelişi veya bölgedeki varlıklarının tarihsel süreci belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca, Kartlis Tskhovreba'nın sunduğu bilgilerin aksine bu kaynaklar, Büyük İskender zamanında Gürcistan'da (Kartli) sanki hiç Gürcü yaşamıymış gibi bir izlenim uyandırmaktadır.

Vakayiname yazarlarının bu tutumu ancak şu varsayım ile açıklanabilir: Hristiyan keşişlerden oluşan yazarlar için Hristiyanlık öncesi Kartli halkı (ister yerli pagan Gürcüler, ister göçmen Türkler olsun) aynı derecede "dinsiz" ve "vahşi" kabul edilmektedir. Bu nedenle, Kartli'nin Dönüşü metnine tarihî kaynaklardan Gürcülerin geniş pagan geçmişini aktarmayı

gerekli görmemişlerdir. Hatta Hristiyan keşiş; pagan Gürcüleri ve Gürcistan'a sığınmış diğer Hristiyan olmayan kabileleri tek bir çatı altında toplayarak onları "Bun-Türkler" (veya Kıpçaklar) olarak nitelendirmeyi tercih etmiştir. Böylece Hristiyan olmayanların "vahşiliğini" vurgulayarak Hristiyanlığın manevi üstünlüğünü ortaya koymayı amaçlamıştır. [7]

Orta Çağ'da Hristiyanların Hristiyan olmayanları "vahşi" [8] olarak nitelemesi sıradan bir durumdur; aynı şekilde Müslümanların da Müslüman olmayanları "gâvur", "dinsiz" ya da "vahşi" olarak adlandırması o dönemin yaygın bir uygulamasıdır [9].

"Bun-Türk" kelime biçimi, yalnızca Kartlis Tskhovreba metni ekseninde anlaşılabilir. Sarkine'de toplu hâlde yerleşmiş göçmen Türkleri belirtmek için vakayiname yazarı özel bir birleşik ifade kurgulamıştır: "Buni Turki" (Bun-Türk), yani "bir arada/toplu yerleşmiş Türkler". Dolayısıyla "Bun-Türk" özgün bir etnonim değildir. Daha sonraki Gürcü kaynaklarında bu sözcük, Hristiyanlık öncesi "vahşi toplumun" bir simgesi hâline gelmiştir. Eski Gürcü kroniğinde Sarkine'ye yerleşmiş Türkleri tasvir eden 10. yüzyıl öncesi yazar veya editörler, onları nitelemek için metafor olarak kullanmışlardır: İskender'in karşılaştığı halkı "Bun-Türkler" diye adlandırmış ve onları Kıpçaklara benzetmişlerdir. Oysa Kıpçakların tarih sahnesine çıkışı, İskender'den yaklaşık on iki yüzyıl sonradır.

Bu çalışmada amacımız bir tarih yazımı (historyografi) analizi yapmak ya da MÖ 6. ve 4. yüzyıllarda Gürcistan'a sığınan ve yazarın "Türkler" dediği halkın gerçek etnik kimliğini araştırmak değildir. Araştırmanın bu aşamasında bizim için asıl önemli olan, etnonimlerin (halk adlarının) hangi tarihte ortaya çıktığını ele almaktır.

"MÖ 6.-4. yüzyıllarda 'Türk' etnonimi henüz literatürde mevcut değildi. 'Türk' ismi (Göktürkler), bir topluluk adı olarak ilk kez MS 6. yüzyılda Çin kaynaklarında [10] ortaya çıkmıştır. Ancak bu ismin dünyanın geri kalanına ve bu bağlamda Gürcülere ulaşması birkaç yüzyıl sonra gerçekleşmiştir. 'Türk' köküne dayanan bu etnonimin Gürcü dil alanına girişi; muhtemelen Selçukluların Gürcistan'da görülmesinden hemen önceki döneme, yani 10. yüzyılın sonları bağlamında tarihlendirilmelidir. 'Bun-Türk' ifadesi de Gürcü kaynaklarında bu dönemden itibaren (Moktsevay Kartlisay ve Kartlis Tskhovreba'nın ilk bölümlerinde) belgelenmektedir. Bu veriler ışığında bilim adamları, eski Gürcü vakayiname yazarının MÖ 6.-4. yüzyıllardaki olayları anlatırken 'Türk' ismini kullanmasını tipik bir anakronizm olarak değerlendirmektedir."

Şahsi kanaatimce, bu döneme ait olaylardan bahsedilirken "Türk" isminin kullanılması bir anakronizm değildir. Çünkü vakanüvis, bu noktada ya "Türk" etnonimini kendi köken anlamıyla kullanmamakta ya da bu etnonimi eski (artık yabancılaşmış) bir etnonimin yerine

ikame etmektedir. "Eski metinleri derleyen yazarlar birer bilim insanı titizliğiyle değil, daha çok öğretici bir rehber hazırlama mantığıyla hareket ediyorlardı. Bu yüzden, yüzyıllar öncesine ait artık kimsenin tanımadığı eski topluluk isimlerini, kendi dönemlerindeki okurların kolayca anlayabileceği güncel isimlerle değiştirmeleri son derece doğaldır. Yazarın buradaki amacı bilimsel bir terim analizi yapmak değil, anlattığı hikâyeyi (örneğin yabancı kavimlerin Gürcistan'a gelişini) kendi dönemindeki insanlara en tanıdık kelimelerle aktarmaktır. Terimlerdeki bu tip güncellemeler, tarihi bir anlatıyı 'anlaşılır kılma' çabasının doğal bir sonucudur."

"MÖ 6.-4. yüzyıllara ait olaylar anlatılırken, MS 4. yüzyıldan sonra literatüre girmiş olan 'Hazar' ve 'Türk' gibi etnonimlerin kullanılması; metni ve terimleri güncelleme (modernize etme) eğiliminin bir sonucudur. Genellikle bir metin editörünün veya öğretici bir eser (el kitabı) hazırlayan kişinin amacı, etnonimler üzerine bilimsel bir araştırma yapmak değildir. Aksine asıl amaç, söz konusu halkların Gürcistan'a geliş tarihini kendi dönemindeki okuyucu için anlaşılır kılmaktır. Terimlerin bu şekilde güncel karşılıklarıyla değiştirilmesi, tarihin her döneminde rastlanan yaygın bir uygulamadır. Örneğin: 9. yüzyıl Arap kaynaklarında, Büyük İskender döneminden bahsedilirken 'Türkler' ismi geçer (bkz. Zajaczkowski 1966). Bazı kaynaklarda, Babil'in var olduğu dönem anlatılırken şehir için çok daha sonraki bir isim olan 'Bağdat' adı kullanılır (G. Arakhamia 2019). 16. yüzyılda Avrupa'da hazırlanan haritalarda Osmanlı İmparatorluğu, 'Türkiye İmparatorluğu' (Turkish Empire) olarak adlandırılır [11]."

"Günümüzde de Rus-Osmanlı Savaşları'ndan sık sık 'Rus-Türk Savaşları' (örneğin 1828-1829 Rus-Türk Savaşı) olarak söz edilmektedir. Bu çalışmadaki amacımızın tarihyazımsal (historiografik) bir derinlikten ziyade terminolojik bir tespit olduğunu bir kez daha vurgulamak isterim. Metindeki 'Türk' veya 'Hazar' etnonimleri, aslında eski kabileleri tanımlamak için seçilmiş isimlerdir. Kanaatimce Gürcü vakanüvis, 'sürgün edilmiş Türklerden' bahsederken büyük olasılıkla Persler tarafından mağlup edilen Turanlıların bir grubunun Gürcistan'a gelişini kastetmektedir. Nitekim Kartlis Tskhovreba'daki kayıtlardan, Gürcü vakanüvislerin İran-Turan savaşlarını ve bu kadim çatışmanın sonraki dönemlerdeki yorumlarını bildikleri açıkça anlaşılmaktadır [12]. Med Kralı Keyhüsrev (Kyxares), Turanlıları mağlup ettiğinde; yenilenlerin bir kısmı kaçarak Gürcistan'a sığınmıştır."

Yine bir karşılaştırma yapacak olursak; 10. yüzyılda yaşamış olan Firdevsî, 'mitolojik olayları' anlattığı ünlü eseri Şehname'de, İranlıların ezeli düşmanlarını 'Türkler' olarak adlandırır. Buradan anlaşıldığı üzere Firdevsî, Turan halkını doğrudan Türklerin atalarıyla özdeşleştirmektedir [13]. Gürcü vakanüvisin de benzer bir yaklaşım sergilediği görülmektedir:

İranlılar tarafından yurtlarından sürülen Turanlıları (veya Hunları) 'Türkler' olarak anmaktadır. Dahası Gürcü vakanüvis için bu kitle; Hazarlar ve Kıpçaklar ile aynı kökenden gelmektedir. 'Turanlılar' ile Türklerin aynı soydan geldiği düşüncesine, kelime kökü (etimon) benzerliği de zemin hazırlamaktadır: Bilimsel olarak 'Turan' gövdesinin temelinde 'Tur' etnoniminin yattığı kabul edilir [14]. Bu benzerlik, vakanüvisin Turan halkını doğrudan Türk olarak nitelendirmesini kolaylaştıran dilbilimsel bir dayanak oluşturmuştur."

Modern araştırmacıların büyük bir kısmına göre Tur/Turanlı (Farsça ile yakın akraba!), Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir halkı niteleyen bir etnonimdir (1). Buna karşın, bir kısım uzman (özellikle Türkoloji uzmanları) ise Tur/Turanlı isminin Türk halklarının atalarını niteleyen isimler olduğunu savunmaktadır (2) [15].

Ortaya konulan her iki görüşün de var olma hakkı vardır; zira etnonimlerin zamanla yeniden anlamlandırılması sıkça rastlanan bir durumdur (Karşılaştırınız: Abhaz (Gürcülerin bir kolu) > Apsuva; Someli/Ermeni (Gürcülerin bir kolu) > Armeni...). Ayrıca; Tur-, Tur-an-, Türk-, Tarakama-, Türkmen- kökleri arasında etimolojik bir bağ olması imkânsız değildir. Büyük olasılıkla Gürcü vakanüvis için Pehlevi kaynaklarındaki [16] Tur/Turanlılar ile Grek veya Gürcü kaynaklarındaki Türk, Hazar ve Selçuklu Türkleri ortak kökene sahip topluluklardır [17].

Modern bilim dünyasında Turanlıların etnik kimliği hâlâ bir tartışma konusudur. Eğer Avesta'da zikredilen Turan dünyasının Hint-Avrupa dilli bir topluluk olduğu (Tur: Bugün Afganistan topraklarında yaşamış bir etnos?) [18] kesinleşse bile, Firdevsî'nin etkisiyle şekillenmiş Gürcü vakanüvisin görüşlerini büyük bir hata olarak görmemeliyiz; zira bu halkın Hint-Avrupalı olup olmadığı bugün bile tartışmalıdır. Şayet "Türk" etnonimi gerçekten "Tur" kökünden türetilmişse, eski Gürcü vakanüvisin kurduğu mantık bilimsel bir temele oturur; hele ki Türk etnosunun Turanlılardan neşet ettiği (türediği) kanıtlanırsa bu durum daha da güçlenir.

Araştırmanın bu aşamasında benim için asıl önemli olan gerçek şudur: Kartlis Tskhovreba'nın ilk edisyonlarını hazırlayan yazarlar, dönemlerinin dünya tarih yazımına oldukça hâkimdirler. Onların yaptıkları nitelendirmeler bugün bile geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla, metnin bağlamını dikkate almadan Gürcü vakanüvislerin Türkler/Bun-Türkler, Kıpçaklar veya Hazarlar hakkında verdiği bilgileri doğrudan bir "anakronizm" (zaman aşımı hatası) saymak, en hafif tabiriyle haksızlıktır. Vakanüvislerin kayıtlarına daha ihtiyatlı yaklaşmak ve onları derinlemesine analiz etmek çok daha mantıklı bir tutum olacaktır.

Kartlis Tskhovreba'da veya onun herhangi bir çevirisinde, MÖ 4. yüzyıldaki seferi sırasında Büyük İskender'in (veya ordusunun) Gürcistan'da "Kıpçaklarla" karşılaştığına dair bir ifade asla yer almaz. Yukarıda incelediğimiz üzere, kroniğin onaylanmış bağlamında

"Kıpçaklar" terimi, Büyük İskender döneminde yaşayan pagan Gürcüleri ve göçmen kabileleri tanımlamak, onların "vahşiliğini" vurgulamak için kullanılan bir metafordur. Vakanüvisin mantığı şöyledir: "İskender, Kura Nehri kıyısında yaşayan korkunç ve barbar bir halk gördü; biz (yani sonraki dönem vakanüvisleri) onlara Türkler ve Kıpçaklar diyoruz." Bu içeriğin Fransızca ve Türkçe çevirilerde de aynı şekilde korunduğunu özellikle belirtmek gerekir.

Dolayısıyla, günümüzden yaklaşık 2350 yıl önce, yani MÖ 339 yılında Gürcistan'da, Çoruh Nehri ile Tiflis arasında Kıpçakların veya (Bun)Türklerin yaşadığı iddiası bilimsel dayanaktan yoksundur. Gürcü ve yabancı kaynaklara göre bu bölgenin yerli (otokton) halkı tarihin her döneminde Gürcüler olmuştur ve bugün de öyledir (Çoruh ve Kura havzalarının otokton nüfusu hakkında kaynak ve literatür taraması için bkz: T. Putkaradze 2005).

Kartlis Tskhovreba'nın Fransızca ve Türkçe tercümelerinde de durum aynıdır: Hiçbir arkaik Gürcü metni, Büyük İskender'i Gürcistan'da "Bun-Türkler" ve "Kıpçakların" karşıladığını yazmaz. Bu metinlerde "Kıpçak" kelimesi, tıpkı "Bun-Türk" gibi "vahşi" kelimesinin sanatsal bir eş anlamlısı (sıfatı/metaforu) olarak kullanılmıştır; yoksa MÖ 4. yüzyılda Gürcistan topraklarında yaşayan gerçek bir etnik grubun adı değildir [19].

Bu tespiti, Kartlis Tskhovreba'nın uyarlanmış bir versiyonu olan 12. yüzyıla ait Eski Ermenice tercüme de doğrulamaktadır: "İskender, Kafkas Dağları'nı aşarak Gürcülerin ülkesine geçti ve onların iğrenç yaşam tarzına şaşır kaldı" (İ. Abuladze, 1953, s. 24). Yani Ermenice edisyona göre de İskender, Gürcistan'da Bun-Türkleri veya Kıpçakları değil, "vahşi ve pagan Gürcüleri" görmüştür. Ermenice metinde Gürcü vakanüvisin kullandığı o metafor (Kıpçak/Türk benzetmesi), yerini doğrudan bir tasvire bırakmıştır [20].

Kartlis Tskhovreba metninde, MÖ 5. ve 4. yüzyıllara ait olaylar tasvir edilirken "Türkler", "Hazarlar" ve "Kıpçaklar" gibi etnonimlerin kullanılması tarihsel bir tutarsızlıktır; zira bu isimler söz konusu dönemde henüz literatürde mevcut değildi. Bu durum, kroniğin ilk bölümlerinin (Gürcü Krallarının Hayatı: Sekiz Kardeşin Hikâyesi, İskender'in Girişi vb.) 10. veya 11. yüzyıllarda yeniden düzenlendiğini kanıtlamaktadır. Bu verilerden hareketle, 11. yüzyıl editörü Leonti Mroveli veya ondan önceki müstensihlerin, eski metinleri yazıya geçirirken kendi dönemlerinin etnik terminolojisini kullandıkları ve kesinliği doğrulanmamış rivayetleri metne dâhil ettikleri görülmektedir. Örneğin, modern tarihçilerin ortak kanaatine göre, Büyük İskender'in bizzat Gürcistan'a geldiğine dair anlatılar tarihsel gerçekliği yansıtmamaktadır. Bu tür kronolojik hataların yanı sıra Kartlis Tskhovreba, şu nedenlerle analizi zor bir metindir:

- Arkaik Gürcüce yapıların ve terimlerin anlaşılmasındaki teknik güçlükler;

- Gürcüceden diğer dillere yapılan; hatalı, eksik veya ideolojik yorumlar içeren tercümelere.
- Konuyu somutlaştırmak adına, metnin Fransızca tercümesi üzerinden yapılan bir analizi aşağıda sunuyorum:

Fransızca Tercüme Üzerinden Metin Analizi

"Büyük İskender'in Gürcistan'a Girişi" (Entrée d'Alexandre le Macédonien en Géorgie) (Fransızca nüshadan hareketle derlenen özet anlatım):

Makedonya'da doğan İskender, Grek kaynaklarının rivayetine göre Mısırlı Philip-Katson'un oğluydu. Dünyanın dört bir yanını fetheden İskender, Batı'dan yola çıkıp güneyi aşarak kuzeye yöneldi ve neticede Kafkasya'ya ulaştı. Gürcistan (Kartli) topraklarına girdiğinde, o güne dek hiçbir kavimde rastlamadığı kadar vahşi ve barbarca geleneklerle karşılaştı. Anlatılanlara bakılırsa Gürcüler, hiçbir akrabalık bağı gözetmeksizin yaşıyor; her türlü canlıyı, hatta kendi ölümlerini bile yiyorlardı. İskender, Kura Nehri havzasında yaşayan ve vakanüvisin 'Asli Türkler' (Bun-Türkler) ile 'Kıpçaklar' [21] olarak tesmiye ettiği bu sert mizaçlı halkı gördüğünde, benzerine rastlanmamış yaşam biçimleri karşısında hayretler içinde kaldı. Bölgeyi taradığında pek çok müstahkem şehirle karşılaştı: Kura kıyısındaki Tsunda ve Hertvisi, Gado kayalıklarına oyulmuş Odrhe, Çoruh (Spero) havzasındaki Tuharisi, Urbnisi, Kaspi, Uplistsihe, varoşlarıyla birlikte Büyük Mtsheta, Sarsine, Tsihedidi, Yahudi yerleşiminin bulunduğu Zanavi, Rustavi, Dedatsihe, Samşvilde, Hunani (Kura Kalesi) ve Kaheti şehirleri bunlardan bazılarıydı. Bütün bu şehir ve kaleler, gözü pek savaşçılar tarafından müdafaa ediliyordu. İskender, ordusunu kısımlara ayırarak bu merkezleri abluka altına aldı; kendi karargâhını ise Mtsheta'da kurdu. Birliklerini dört bir yana sevk ederek Nastatisi ve Ksani bölgelerine taarruz başlattı. Ancak Kura Kalesi ve Tuharisi, coğrafi yapıları gereği ele geçirilmesi imkânsız görüldüğünden bu harekâtın dışında tutuldu. Diğer kaleler ise altı ay gibi kısa bir sürede düştü. Sarsine'de bulunan 'Asli Türkler' (Bun-Türkler) tarafından aşağılanınca gazaba gelen İskender, onların teslim olma tekliflerini geri çevirdi ve şöyle haykırdı: "Bana yapılan bu hakaretin bedelini, hepimizi bizzat kendi ellerimle helak ederek ödeteceğim!" diyerek şehri öyle sıkı bir kuşatma altına aldı ki kuş uçurtmadı. Tam on iki ay süren bu şiddetli muhasara neticesinde iyice çaresiz kalan Sarsineliler, gizlice kale kayalıklarını oymaya başladılar. Şanslarına, kalenin altındaki ana kayanın oyulmaya elverişli, işlenmesi kolay bir yapıda olmasından yararlanarak bir tünel açmayı başardılar. Bir gece vakti bu gizli geçitten süzülüp Kafkasya'nın derinliklerine doğru kaçarak izlerini kaybettirdiler." [22]

Kartlis Tskhovreba Eserinin Fransızcadan Türkçe Yapılan Çevirisi Üzerine

Türkçe tercümenin editörü Erdoğan Merçil, kitabın önsözünde süreci şöyle aktarmaktadır: "Türk Tarih Kurumu, Ortaçağ Tarihi Araştırma Bölümü'nün kararıyla 1957 yılında Gürcistan Tarihi'nin tercüme edilmesini Hrand D. Andreasyan'a tevdi etmiştir. Andreasyan, eseri Fransızcadan Türkçeye 1212 yılındaki olaylara kadar çevirmiştir. Prof. Dr. Nusret Hızır bu tercümeyle derinlemesine inceleyerek 24 Şubat 1961'de bir rapor hazırlamıştır. Raporunda; 'Tercümede bazı hatalar bulunmakla birlikte, bu hatalar içeriğin özünü değiştirmemektedir. Bu nedenle, tarafımızca yapılacak titiz bir son kontrol şartıyla basılabilir' demiştir. Andreasyan bu düzeltmeleri yapmıştır. Çalışma, 1992 yılında Türk Tarih Kurumu asil üyesi Prof. Dr. Refet Yinanç tarafından yeniden incelenmiş ve basımına onay verilmiştir; ancak her nedense yayımı gecikmiştir. Nihayet, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun ısrarlı talepleri üzerine, Kurum Yönetim Kurulu'nun 07.06.2000 tarihli kararıyla eserin yayına hazırlanması görevi bana verilmiştir. Tercümenin üzerinden 40 yıldan fazla zaman geçtiği için, artık kullanılmayan bazı kelimelerin güncellenmesi ve metnin bugünkü Türkçeye uyarlanması gerekmiştir... Ayrıca transkripsiyon hataları da düzeltilmiştir."

Erdoğan Merçil önsözün sonunda, tercümenin sorumluluğunun çevirmene ait olduğunu, kendisinin ise Prof. Nusret Hızır'ın notlarını dikkate alarak eseri yayına hazırladığını belirtir.

Türkçe Metnin İçeriği (Geri Tercüme Analizi)

"MÖ 356-323 yıllarında hüküm süren İskender, Yunan diyarı Makedonya'da doğdu. Grek kaynaklarında rivayet edildiğine göre, Mısırlı Philip-Katson'un oğluydu ve dünyayı bir uçtan bir uca fethetti. Batı'dan sefere çıkıp güney bölgelerini aşarak Kafkasya'ya ulaştı. Gürcistan (Kartli) topraklarına girdiğinde, o güne dek hiçbir millette rastlamadığı kadar vahşi adetlerle karşılaştı. Anlatıya göre Gürcüler; hiçbir akrabalık bağı gözetmeksizin yaşıyor, her türlü canlıyı, hatta kendi ölülerini bile yiyorlardı. İskender, Kura Nehri havzasında yerleşik olan ve vakanüvisin 'Asli Türkler' (Bun-Türkler) ile 'Kıpçaklar' olarak tesmiye ettiği bu son derece barbar halkı gördüğünde, yaşam tarzlarının başka hiçbir kavme benzememesi karşısında hayretler içinde kaldı. İskender bölgede; Tsunda, Kura kıyısındaki Hertvisi, kayalara oyulmuş Odrhe, Spero (İspir) ve Çoruh kıyısındaki Tuharisi ile Urbnisi, Kaspi, Uplistsihe gibi önemli merkezleri; ayrıca çevresiyle birlikte Büyük Mtsheta, Sarsine, Tsihedidi, Zanavi, Rustavi, Dedatsihe, Samşvilde, Hunani (Kura Kalesi) ve Kaheti şehirlerini gördü. Bütün bu şehir ve kaleler, gözü pek savaşçılar tarafından müdafaa edilmekteydi. İskender ordusunu kısımlara ayırarak bu merkezleri kuşatma altına aldı; kendisi Mtsheta'da kalırken birliklerini her yöne sevk ederek Nastatisi ve Ksani bölgelerine saldırdı. Kura Kalesi ve Tuharisi, zapt edilmeleri

imkânsız görüldüğü için harekâtın dışında tutuldu; diğer kaleler ise altı ay içinde düştü. Sarsine'deki Türkler tarafından aşağılanan İskender gazaba gelerek onların teslim olma tekliflerini reddetti ve onlara: "Bana yaptığınız hakaretin bedelini, bizzat kendi ellerimle canınızı alarak ödeteceğim!" dedi. Şehri öyle sıkı kuşattı ki kuş uçurtmadı. On iki ay süren bu şiddetli muhasara sonunda bitkin düşen Sarsineliler, işlenmesi kolay olan yumuşak kayayı delerek tünel açtılar ve Kafkasya'nın iç kısımlarına kaçarak izlerini kaybettirdiler."

Bilimsel Değerlendirme ve Eleştiri

Görüldüğü üzere, Hrand D. Andreasyan'ın tercümesi, Marie Brosset'nin yorumunu doğru bir şekilde yansıtmaktadır. Metinde şöyle denilmektedir: "Büyük İskender Kartli'ye geldiğinde, başka hiçbir halkta olmayan barbarca uygulamaları gördü. Gerçekten, Gürcüler akrabalık bağlarını gözetmez, evlenir ve zina ederlerdi; her türlü canlıyı ve hatta ölüleri bile yerlerdi. İskender, Yukarı Kür boyunca yerleşmiş ve korkunç derecede barbar olan halkları gördü; biz bunlara ilkel Türkler ve Kıpçaklar diyoruz. Bu durum onu büyük ölçüde şaşırttı, çünkü onların davranışları ve yaşam biçimleri başka hiçbir halkınkine benzemezdi."

Kanaatimce, her iki tercümede (Fransızca ve Türkçe) anlaşmazlığın temel nedeni, metindeki şu ifadedir: "...biz bunlara diyoruz [Türkler/Kıpçaklar]."

Hiçbir çevirmen bu ifadenin bir ara not, yani metne sonradan eklenmiş bir açıklama olduğunu fark etmemiştir. Bu sözler, olayın gerçekleştiği dönemin üzerinden en az 14 asır geçmiş bir yazar veya editöre aittir. Yani "biz bunlara diyoruz" ifadesi, Büyük İskender'in çağında kullanılan bir tanımlama değil, metnin X. yüzyıldan sonraki redaksiyonuna ait bir yorumdur. Bu nüans, metindeki tarihsel anakronizmi ve etnonim kullanımının tartışmalı olduğunu gösterir; tercümede dikkate alınmadığında, sanki İskender dönemi kaynaklarında "Türk" veya "Kıpçak" etnonimleri mevcutmuş gibi yanlış bir izlenim ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer dikkat çekici husus da şudur: "Bun-Türkler" ve "Kıpçaklar" ile ilgili anlatım, Marie Brosset'nin 1855'te yayımlanan Rusça metninin 1895 yılında Simon Gogoberidze tarafından Gürcüceye çevrilmiş versiyonunda farklılık göstermektedir. Söz konusu metin: Marie Brosset, "Gürcistan Tarihi" (Krallar ve Hükümdarların Soy bilgileri ve Kronolojisi), Tiflis, 1895. Büyük İskender'in Gürcistan'a gelişi: ss. 14-14, 21 (1855'te Rusça olarak yayımlanan metnin Gürcüceye çevirisini Simon Gogoberidze yapmıştır)[23].

"Kartlis Matiane" (Kartli Tarihi) adlı eser söz konusu olay örgüsünü şöyle rivayet etmektedir: Pers Kralı Kekapos'un oğlu Kayhosro döneminde, bu kralın zulmünden kaçan birkaç Türk ailesi, Hazar Denizi ve Kura Nehri hattını izleyerek Gürcülerin başkenti Mtsheta'ya kadar ulaşmışlardır. Buradaki yerel idareciye (Mamasahlisi) sığınma talebinde bulunmuşlar ve

buna karşılık Gürcüleri Pers saldırılarına karşı canları pahasına koruyacaklarına dair söz vermişlerdir. Bu talepleri kabul edilmiş ve böylece Mtsheta'nın batısındaki Sarkine mağaralarına yerleşerek burayı tahkim etmişlerdir. Bir başka rivayete göre ise, bu yerleşenler Türk değil, Çin kraliyet soyundan gelen Cen-Bakur adlı prenslerdir. Bunlar, büyük bir orduyla Daryal Geçidi üzerinden Kartli'ye girmiş ve tıpkı Türkler gibi aynı şartlarla yerleşecek bir yurt istemişlerdir. Mamasahlisi halka danışmış ve onların onayıyla bu gruba, bugünkü Samşvilde olan Orbeti Kalesi'ni vermiştir; onlar da buraya Orbeliani (veya Cambakur-Orbeliani) adıyla yerleşmişlerdir. Sarkine'de yaşayan Türkler, İskender'in ordusuna boyun eğmeyip direnince, Makedonyalılar şehri kuşatmışlardır. Ancak şehir sakinleri, kalenin kurulu olduğu işlenmesi kolay yumuşak kayayı gizlice oyarak tüneller açmış ve dağlara kaçmışlardır. Bunun üzerine Makedonyalılar tüm bölgeyi kontrol altına almış, yabancı toplulukları tasfiye ederek kadın ve çocuklarını esir almış; yalnızca yerli halk olan Kartlos soyunu korumuşlardır.

Yukarıdaki anlatı, Kartlis Tskhovreba'nın arkaik metninin içeriğini aslına sadık bir biçimde yansıtmaktadır: Sarkine'ye yerleşen mülteciler "Türkler"dir; ancak bunlar iddia edildiği gibi "kadim" bir Türk etnosu olan Bun-Türkler veya Kıpçaklar değildir.

"Türkler" meselesine yukarıda değinmiştik; "Kıpçaklar" konusundaki verileri ise şu şekilde özetleyebiliriz: Fransızca, Türkçe, Ermenice ve Gürcüce çevirilerin karşılaştırılması; ne Kartlis Tskhovreba'nın orijinalinde ne de herhangi bir tercümesinde, MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in Gürcistan seferi sırasında karşısında "Kıpçakları" bulduğuna dair bir ibarenin bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bildiğim kadarıyla, Büyük İskender döneminde Gürcistan'da Kıpçakların varlığına dair ilk iddia, M. Fahrettin Kırzıoğlu tarafından şu şekilde ortaya konmuştur: "Kıpçaklar, Yukarı Kür'ün üst kesimleri ve Çoruh'un yamaçlarında yer almış; İlk Kıpçaklar (MÖ VIII–VI. yüzyıllar), Son Kıpçaklar (1118, 1195) ve Ortodoks Kıpçak Atabekler Hükümeti (1267–1578) dönemleri (Ahıska/Çıldır vilayetinin tarihinden)", Türkiye Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, ss. 20–21 (M. Kırzıoğlu 1992).

Kitabın başlığından dahi anlaşıldığı üzere Kırzıoğlu, ya Hrand D. Andreasyan'ın Türkçe tercümesini tam kavrayamamış (ki Erdoğan Merçil'in önsözünden, Kırzıoğlu'nun bu tercümeyle henüz basılmadan incelediği anlaşılmaktadır) ya da metnin içeriğini bilinçli olarak çarpıtmıştır. Zira ancak Gürcü kaynaklarını hiç bilmemek veya tarihi kasten tahrif etmekle; tarih sahnesine ancak MS 6. ve 8. yüzyıllarda çıkmış olan Türklerin ve Kıpçakların, MÖ 4. yüzyılda Gürcistan'ın yerli halkı olduğu iddia edilebilir. Kaldı ki Kırzıoğlu'nun bu tezini destekleyen, Kartlis Tskhovreba dışında başka hiçbir somut tarihi kaynak da mevcut değildir.

Sonuç olarak; içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda, yayıncıların ve bilim insanlarının temel görevi tarihi kaynakları orijinal dillerinden kontrol etmektir. Modern dünyada bilim; ülkeler ve halklar arasında sağlıklı bilgi akışını sağlayan, gerçek tarih ve gelecek vizyonu ışığında yapıcı ilişkiler kurulmasına hizmet eden bir "birleşik kap" işlevi görmelidir. Bu bağlamda, metinde sadece bir metafor (benzetme) olarak kullanılan "Kıpçak" terimini, MÖ 4. yüzyılın yerli halkıymış gibi sunmak ve bu temelsiz iddia üzerinden sosyal medya tartışmalarını provoke etmek, vahim bir bilimsel hatadır.

Son Bir Soru: Tahrif Edilmiş Tarih Kimin İşine Yarar?

Sosyal medya platformlarında, özellikle Türkçe paylaşımlar yapan sayfaların içerikleri analiz edildiğinde [24], tahrif edilmiş bu tür bilgilerin bazı çevrelerde şovenist duyguları körüklediği görülmektedir. Gerçek şu ki sosyal mecralarda yürütülen bu tür "tartışmalar" yapıcı bir sonuç doğurmadığı gibi [25], aksine her iki tarafta da radikal eğilimli bireylerin türemesine zemin hazırlamaktadır.

Tarihi kaynakların yanlış yorumlanması, hatalı tercüme edilmesi ve bu dezenformasyonun sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılması, radikalleşmiş grupların elinde tehlikeli bir silaha dönüşebilir. Hepsinden önemlisi, bu tür asılsız iddialar Türkiye-Gürcistan arasındaki mevcut iyi komşuluk ilişkilerini zedeleyebilir. Bu durum ise ancak bölgede yürüttüğü "bilgi savaşı" (dezenformasyon savaşı) ile Gürcistan'ın Türkiye ve Batı ile yakınlaşmasını engellemek isteyen, Kafkasya'daki nüfuzunu yeniden tahkim etmeyi hedefleyen Rusya'nın çıkarlarına hizmet eder.

Sonuç Maddeleri:

Bun-Türk Teriminin Menşei: Kartlis Tskhovreba'nın ilk bölümü olan "Kralların Yaşamı"nın anonim yazarı, Gürcistan'a sığınan "Türklerin" (Turanlılar?) gelişini ve Gürcülerin misafirperverliğini anlatır. Gürcü idareciler bu mülteci gruplarını farklı şehirlere, büyük bir grubu ise toplu halde Sarkine bölgesine yerleştirmişlerdir. Vakanüvis, burada bir arada yaşayan Türklere "Bun-Türk" (toplu/asli yaşayan Türkler) adını vermiştir. Aynı kaynağa göre bu grup, Büyük İskender korkusuyla daha sonra Kuzey Kafkasya'ya göç etmiştir. "Bun-Türk" terimi, 10. yüzyıla ait Şatberdi Derlemesi'ndeki el yazmalarında da geçmektedir. Terimin oluşum mantığı tamamen bu metnin bağlamına dayandığı için, doğrudan eserin yazarı veya editörü tarafından türetildiği anlaşılmaktadır.

Kronolojik Çerçeve: Leonti Mroveli adıyla bilinen ve Gürcü tarihinin başlangıcından MS 4. yüzyıla kadar olan dönemi kapsayan bu ilk bölüm, MS 10. Yüzyılın sonlarında kaleme alınmış olmalıdır. Metnin bilinen son editörü 11. yüzyıl din adamı Leonti Mroveli'dir.

Analizler, "Bun-Türk" teriminin bu ana metinden alınarak daha sonraki dini eserlere (Moktsevay Kartlisay) aktarıldığını doğrulamaktadır.

Bir Edebi Yöntem Olarak Metafor: Yazar, Hristiyanlık öncesi Gürcüleri ve diğer kabileleri betimlemek için edebi bir benzetme yoluna gitmiş; onları "Bun-Türkler" ve "Kıpçaklar" ile eşdeğer tutmuştur. Yani İskender anlatısında geçen "Bun-Türk" ve "Kıpçak" ifadeleri, aslında toplumsal "vahşiliği" vurgulamak için kullanılan sanatsal birer metafordur.

Metodolojik Hata: Kıpçaklar tarihi kaynaklarda 23 asır önce değil, yaklaşık 12 asır önce (MS 8. yüzyıl civarı) ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu dönemde tarih sahnesine çıkan Kıpçakları, MÖ 6-4. yüzyıllarda Gürcistan'a gelen ve etnik kimliği henüz saptanmamış mültecilerle bir tutmak bilimsel açıdan yanlıştır. Bu durum, mevcut metnin redaksiyon tarihinin MS 9. yüzyıldan daha geriye gidemeyeceğini kanıtlar.

Kaynakların Tutarlılığı: Hiçbir kadim Gürcü kaynağı veya akademik tercüme, Büyük İskender'in Gürcistan topraklarında gerçek bir etnik grup olarak "Kıpçaklar" veya "Bun-Türkler" ile karşılaştığını yazmaz. Metinlerin tamamı; İskender dönemi pagan halklarının, yazarın kendi döneminde tanıdığı "vahşi" Kıpçaklar kadar "barbar" olduklarını hissettirmek için bu benzetmeyi kullandığını gösterir.

Anakronizm (Zaman Aşımı) ve Güncelleme: Bir bilimsel makale değil, eğitici bir "el kitabı" yazan vakanüvisler, eski metinlerdeki anlaşılması güç terimleri halkın aşına olduğu modern isimlerle değiştirmişlerdir. MÖ 6-4. yüzyıl olayları anlatılırken "Hazar" veya "Türk" gibi ancak MS 4. yüzyıldan sonra literatüre giren isimlerin kullanılması bu "güncelleme" eğiliminin sonucudur. "Türk" kökenli bu adlandırmanın Gürcü literatürüne 9-10. yüzyıllarda girdiği ve muhtemelen daha eski olan "Turan" kavramının yerini aldığı düşünülmektedir.

Otokton Halk Gerçeği: Gürcüce el yazmaları ile Fransızca, Türkçe ve Ermenice tercümelemlerin karşılaştırmalı analizi; MÖ 339 yılında Çoruh ve Tiflis arasında Kıpçakların veya Türklerin yaşadığı iddiasının bilimsel dayanaktan yoksun olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm tarihi kaynaklar, bu bölgenin yerli (otokton) halkının antik çağlardan beri Gürcüler olduğunu belgelemektedir.

Bilimin İşlevi: Günümüzde bilim, toplumlar arasında doğru bilgi akışını sağlayan ve dostane ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlayan bir "iletişim kanalı" vazifesi görmelidir. 11-12. yüzyıllarda sadece bir metafor olarak kullanılan "Kıpçak" terimini, MÖ 4. yüzyılın yerli halkıymış gibi sunmak vahim bir tarihsel hatadır. Bu tür yanlış bilgilerin yayılması, radikal grupların elinde bir provokasyon aracına dönüşerek Türkiye-Gürcistan ilişkilerine zarar verebilir ve bölgedeki Rus dezenformasyon stratejilerine hizmet edebilir.

KAYNAKÇA

1. Abuladze, I. (Haz.). (1953). Kartlis tskhovrebis dzveli somkhuri targmani, kartuli teksti da dzveli somkhuri targmani gamokvlevita da leksikonit. Tbilisi.
2. Alasania, G. (2000). Kartuli tserilobiti tskaroebis bun-turkebi (Sakitkhis istoriografia). Kartuli Tskarotmcodneoba, 9.
3. Alasania, G. (2008). Islamamdeli turkebi. Tbilisi.
4. Aleksidze, Z. (1991). Ambavi kartlisa da natesavisa matisa, amierkavkasiis istoriis problemebi. Tbilisi.
5. Anchabadze, Z. V. (1968). Kipchaki severnogo kavkaza po dannym gruzinskikh letopisey XI-XIV vv. Materialy nauchnoy sessii.
6. Andronikashvili, M. (1966). Narkvevebi iranul-kartuli enobrivi urtiertobidan (C. 1). Tbilisi.
7. Antelava, I. (2002). Sakartvelos saistorio-tskarotmcodneobiti dziebani. Tbilisi.
8. Arakhamia, G. (1987a). Kartlis tskhovrebis pirveli matianis motsulobis sakitkhisatvis. Matsne – Istoriis Seria, 2.
9. Arakhamia, G. (1987b). Kartlis tskhovrebis dasatskisi natsilis sedgenilobis sitsavlis metodisatvis. Matsne – Istoriis Seria, 4.
10. Arakhamia, G. (2009). Sakartvelos istoriisa da tskarotmcodneobis sakitkhebi. Tbilisi.
11. Arakhamia, G. (Haz.). (2017). Akhali kartlis tskhovreba: Vakhtangiseuli redaktsia (C. 1).
12. Beri, A. (1971). Tskhovrebay da mokalakobay da gvatsli tsmidisa da ghirsisa dedisa chuenisa ninois. Dzveli Kartuli Agiograpiuli Literaturis Dzeglebi, 3.
13. Dudwick, N. (1990). The case of the Caucasian Albanians: Ethnohistory and ethnic politics. Cahiers du Monde Russe et Soviétique, 31(2).
14. Gippert, J. (2007). The “Bun-Turks” in ancient Georgia. Academia.edu.
https://www.academia.edu/20345312/The_Bun_-_Turks_in_Ancient_Georgia
15. Goiladze, V. (2008). Hun-turkebi kavkasiaşi. Tbilisi.
16. Golden, P. B. (2006). Hazar Çalışmaları (İ. Dişbudak, Çev.). Selenge Yayınları.
17. Gökalp, Z. (1923). Türkçülüğün Esasları. Ankara.
18. Gökbel, A. (2002). Kıpçaklar ve Kumanlar. İçinde Türkler (C. 1). Yeni Türkiye Yayınları.
19. Huseynov, R. (2019). Unikalnye dvortsovye postroyki V-IV vv. do n.e. v Garadzhamirli (Azerbaydzhan). Trudy I (VIII).

20. Ingorokva, P. (1941). Dzvilkartuli matiane „Moktsevay Kartlisay“ da antikuri khanis iberiis mepeta sia. Sakartvelos Sakhelmtsipo Muzeumis Moambe, 11.
21. Javakhishvili, I. (1977). Tkhzulebani 12 tomad (C. 8). Tbilisi.
22. Karatay, O. (2003). İran ile Turan: Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu. Karam Yayınevi.
23. Kartlis Tskhovreba 1942. (1955). Anaseuli Kartlis Tskhovreba I (S. Kaukhchishvili, Haz.). Tbilisi. // <http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/4924/8/kartlis%20cxovreba%20anaseuli.pdf>
24. Kaukhchishvili, S. (Haz.). (1955). Kartlis tskhovreba (C. 1). Tbilisi.
25. Kavtaradze, G. (2006). Sakartvelos sakhelmtsipoebrivi ganvitarebis sakitkhebi. Tbilisi.
26. Kekelidze, K. (1923). Leonti mrovelis literaturuli tskaroebi. Tbilisis Universitetis Moambe, 3.
27. Kırzioğlu, M. F. (1992). Yukarı-Kür ve Çoruh Boyları'nda Kıpçaklar: İlk Kıpçaklar (MÖ VIII.-MS VI. yy) ve Son Kıpçaklar (1118, 1195) ve Ortodoks-Kıpçak Atabekleri Hükümeti (1267-1578). Türk Tarih Kurumu.
28. Klyashtorny, S. G. (1965). Problemy ranney istorii plemeni turk (Ashina). Moskva.
29. Koranashvili, G. (1994). „Moktsevay Kartlisaysa“ da „Mepeta Tskhovrebisaysa“ erti adgilis gagebisatvis. Sakartvelos Istoriis Sakitkhebi, 1.
30. Marr, N. Y. (1901). Ippolit: Tolkovanie Pesni Pesney. SPB.
31. Melikishvili, G. A. (1969). K istorii drevney Gruzii. Tbilisi.
32. Melikset-Bek, L. (1957). K istorii poyavleniya gunnov v vostochnom Zakavkaze. Doklady AN Azerbaydzhanskoy SSR, 13.
33. Metreveli, R. (Haz.). (2008). Kartlis tskhovreba. Tbilisi.
34. Mroveli, L. (1979). Zhizn Kartliyskikh tsarey (G. V. Tsulaia, Çev.). Moskva.
35. Muskhelishvili, D. (1993). Kartvelta tvitzakheltsodebis istoriisatvis. İçinde Sakartvelosa da Kartvelebis Aghmnishvneli Utkhouri da Kartuli Terminologia. Tbilisi.
36. Putkaradze, T. (2004). Kartuli tskaroebis bunturkebi da amierkavkasiis udzvelesi mosakhleobis sakitkhi. Kutaisi.
37. Putkaradze, T. (2005). Kartvelebi (Istoriuli sakhlovrissi, dedaena, dialektebi). Kutaisi.
38. Putkaradze, T. (2009, 19-25 Oktomberi). Bun-turkni: Paleograpiuli shetsdoma. I. Saertashoriso Simpoziumi "Kartuli Khelnatseri", Tbilisi.
<http://www.scribd.com/doc/21513441/Tariel-Putkaradze-turkebi-Turks-bun-turkebi-bunturks>

39. Putkaradze, T. (2013, 17 Maisi). Sakartvelos sakhelmtsipos problemebi tanamedrove geopolitikur kontekstshi. Saertashoriso Samecniero Tematuri Konferencia, Tbilisi.
40. Putkaradze, T. (2015a). Turki/Bunturki „Kartlis tskhovrebis“ mikhedvit. Andria Pirveltsodebulis Sakhelobis Kartuli Universiteti Shromebi, 5, 111-120.
41. Putkaradze, T. (2015b). 1944 tselds samkhret sakartvelodan deportirebuli mosakhleobis ştomavlebis aghsanishnavad gamokenebuli terminebi. Kartvelian Heritage, 19.
42. Putkaradze, T., Dadiani, E., & Sherozia, R. (2010). “Evropuli khartia regionaluri an umtsiresobis enis shesakheb” da sakartvelo. Tbilisi.
43. Seidov, M. (1969). Opyt etimologicheskogo analiza slova Bunturk/Buntyurk. Doklady AN Azerb. SSR, 25(8).
44. Shatberdis Krebuli. (1979). Shatberdis krebuli X saukunisa (B. Gigineishvili ve E. Giunashvili, Haz.). Tbilisi.
45. Svanidze, M. (1999). Osmaletis istoria. Tbilisi.
46. Taşagıl, A. (2003). Göktürkler. Türk Tarih Kurumu.
47. Tskhadadze, K. (1986). „Akhali kartlis tskhovrebis“ erti chanartis tskaro. Matsne – Enisa da Literaturis Seria, 1, 84-98.
48. Yücel, M. U. (2002). Hazar Hakanlığı. İçinde Türkler (C. 2). Yeni Türkiye Yayınları.

Notlar ve Açıklamalar:

49. [1] <https://bit.ly/2uEFLS3> (Erişim: 25.01.2020)
50. [2] <https://bit.ly/2SLFOn4> (Erişim: 25.01.2020). Bu sayfada Gürcistan tarihinin tahrif edildiği vakalara sıkça rastlanmaktadır.
51. [3] Marie Brosset; Kartli-Kaheti'nin son kralı XII. Giorgi'nin oğlu olan yazar, bilim insanı ve cemiyet adamı Teimuraz Batonişvili'nin öğrencisi ve dostudur. Rus İmparatorluğu, Teimuraz Batonişvili ve onun yetkin kardeşlerinin (Davit, İoane, Bagrat, Gabriel, Okropir, İlia, Erekle) Gürcistan'daki hükümler ve faaliyet imkânlarını ellerinden aldığı için, onlar Gürcistan'ı dünyaya kültürel, eğitsel ve bilimsel çalışmalarla tanıtmaya odaklanmışlardır. Birçok dil (Farsça, Türkçe, Fransızca, Rusça, İtalyanca) bilen Teimuraz Batonişvili, 1831'den itibaren Paris Asya Cemiyeti'nin asli üyesiydi. Gürcü şehzadelerinin ülkelerine dönmesi yasaktı; bu bağlamda, 1838'de St. Petersburg Bilimler Akademisi'ne seçilen Brosset'nin 1847-1848 yıllarında Gürcistan'ı ziyaret ederek metinleri, kültürü ve mimariyi incelemesi tesadüf değildir. Brosset, Kartlis Tskhovreba'yı (Gürcü Kronikleri), Vahuşti Batonişvili'nin "Tarih" eserinin coğrafya bölümünü ve diğer tarihi eserleri geniş bilimsel yorumlarla Fransızca'ya tercüme ederek 1849-1858 yılları

- arasında yedi cilt halinde yayımlamıştır. <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00006970/>
(Erişim: 15.02.2020).
52. [4] "Gürcistan Tarihi" (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar) – 2003 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlandı. Kartlis Tskhovreba'yı Gürcüce'den Fransızca'ya Marie Felicite Brosset çevirmiş; Fransızca'dan Türkçe'ye ise Hrand D. Andreasyan tercüme etmiştir. Notlar ekleyerek yayına hazırlayan: Erdoğan Merçil.
53. [5] Ermenice tercüme uyarlanmıştır; dolayısıyla mütercim, Gürcüce metindeki "vahşi" kelimesinin sanatsal eş anlamlıları olan "Bun-Türk" ve "Kıpçak" metaforlarını aktarmamıştır (Bkz. aşağıda).
54. [6] M. Andronikaşvili, 1966, s. 297; Karş. Bun-eba "doğa/özelliik" (İl. Abuladze); Eski Gürcüce'de bu kelime "soy/nesil" anlamında da kullanılır (N. Çubinaşvili). Muhtemel semantik dönüşüm: Kök > Nesil/Soy.
55. [7] Karşılaştırın: İ. Cavahişvili, 1977, s. 114-115: Büyük Gürcü tarihçisi de "Bun-Türk" tabirini bir sıfat değil, bir etnonim olarak anlamıştır; aynı eserde (s. 112) Moktsevay Kartlisay (Kartli'nin Dönüşümü) eserini "en eski sivil tarih eseri" olarak niteler.
56. [8] Kartlis Tskhovreba'ya göre, Kraliçe Tamar'ın tarihçisi de Türkleri "vahşi" olarak adlandırır. Gürcücenin Kartli lehçesinde (Karaleti bölgesi kayıtlarına göre) "Kıpçak" kelimesi bugün bile vahşi/barbar anlamında bir benzetme olarak kullanılır ("Neden Kıpçak gibi davranıyorsun?").
57. [9] Karşılaştırın: Erken dönem Yunan bakışı: "Yunan olmayan barbardır." Hristiyanlık öncesi Gürcü bakışı: "Pagan (doğru yolda olan) halk (kültürel toplum, ulus) - aksi yöndeki vahşi."
58. [10] Ahmet Taşağıl, Göktürkler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
59. [11] Murat Bardakçı, "Bilen bilmeyen herkes konuşuyor! Osmanlı Devleti'nin resmi adı 'Devlet-i Aliyye'dir.'" <https://bit.ly/2V10nyi> (Erişim: 15.02.2020).
60. [12] Ayrıntılı tartışma için bkz: T. Putkaradze 2004; T. Putkaradze, 2005, s. 210-219; T. Putkaradze 2009; T. Putkaradze 2015a.
61. [13] Turan-İran savaşları hakkında bkz: O. Karatay 2003.
62. [14] "Eski Farsça veya Pehlevi sözlü geleneğinde; şahıs isimleri mi etnonimlere (boy adlarına) kaynaklık etmiştir, yoksa etnonimler mi şahıs isimlerine temel oluşturmuştur? Efsanevi onomastik veriler (Tuirya, Airya, Sairima; varyantları: Tur, İrec, Selm...) dikkate alındığında, bu isimlerin kökeninde etnonimlerin yattığı düşüncesi çok daha mantıklı görünmektedir."

63. [15] Bkz. örn: Z. Gökalp 1923, s. 20-24; <https://bit.ly/2SPNK6v>; Karşılaştırın: Ayrıca Türkiye'de "Turan" ismi şahıs adı olarak oldukça yaygındır.
64. [16] Muhtemelen Pehlevi kaynaklarının kökeni Avesta'ya dayanmaktadır.
65. [17] Metin analizi için bkz: G. Alasania, 2008, s. 12-16; Karşılaştırın: R. Metreveli, 2008, s. 69: Kartlis Tskhovreba'nın erken dönem anlatılarında geçen Hazarlar İskitler, Türkler ise Turanlılardır.
66. [18] Bu görüş, Gürcüce'deki erken dönem alıntı kelimelerin Türk dillerinden ziyade Farsça (Hint-Avrupa) dünyasına ait olmasıyla da desteklenmektedir.
67. [19] Bir etnonimin sıfat veya cins isim olarak kullanılması tüm dillerde rastlanan bir durumdur. Zamanla "Türk" teriminin bazı bağlamlarda olumsuz bir anlam kazanarak "cahil, kaba" ile eş anlamlı hale geldiği, etnik anlamını ise daha geç kazandığı bilinmektedir (G. Alasania, 2008, s. 10).
68. [20] İlginç bir gerçek de şudur ki Moktsevay Kartlisay yazarı da "Kıpçaklar"dan bahsetmez.
69. [21] Marie Brosset'nin notu: "Gürcüce'deki 'Bun-Türk' kelimesini, aşağıda tekrar karşılaşıcağız, 'Turanlılar' olarak tercüme etmeyi ve açıklamayı uygun buldum." Görüldüğü üzere Brosset, terimi "asli Türk" ve "Turanlılar" olarak açıklar. Metindeki "Türk" ifadesinden "Turanlıları" anlamak daha mantıklıdır.
70. [22] Kartlis Tskhovreba'nın Fransızca metni, İmparatorluk Bilimler Akademisi üyesi Marie Brosset tarafından Gürcüce'den tercüme edilmiştir: Antik Tarih, MS 1469'a kadar; Chantilly Kütüphanesi, St. Petersburg, İmparatorluk Bilimler Akademisi Matbaası, 1849. Akademi kararıyla Kasım 1849'da basılmıştır. Daimi Sekreter P.H. Fuss. Fransızca metin: <https://books.google.ge/books?id=xV4Mq9CAglsC&pg=PA32> (Erişim: 27.01.2020).
71. [23] <https://bit.ly/38vZJNp> (Erişim: 27.01.2020)
72. [24] İlgili paylaşımlar için bkz: <https://www.facebook.com/groups/280806378733474/permalink/1546357932178306/> (Erişim: 25.01.2020). Bu tür sayfalarda, Acara, Şavşat, Yusufeli Müslüman Gürcüleri ile "Ahıska bölgesinden sürgün edilen Müslüman Gürcülerin" (sözde Ahıska Türkleri), Kıpçakların veya Bun-Türklerin torunları olduğuna dair tamamen asılsız "söylentiler" yayılmaktadır. Yeterli eğitim düzeyinin olduğu bir ortamda bu iddialar sadece gülünç karşılanırdı.
73. [25] Bkz. örn: <https://www.facebook.com/erdogan.senol.39/posts/10217994865838010> (Erişim: 25.01.2020 - 22 Şubat 2020).

International Scientific Symposium

"Common Cultural Values in the Turkish-Speaking World: Interdisciplinary Approaches"

Editor: Prof. Dr. Ilkin GULUSOY (Kafkas University, Türkiye)

The Year of Printing: February, 2026

ISBN : 978-625-93472-3-3

Venue: : Batumi, Georgia

Sunulan konferans bildirilerinin DOI'si, Taniel Putkaradze Uluslararası Kartveloloji Derneği (TPISK) tarafından TPISK projesi — "[Akademisyenleri Destekleme](#)" çerçevesince/ tarafından sağlanmıştır.

წინამდებარე საკონფერენციო მასალების ობიექტის ციფრული იდენტიფიკატორი (DOI) მინიჭებულია პროფ. ტარელ ფუტყარაძის ქართველოლოგიის საერთაშორისო საზოგადოების „[მეცნიერთა მხარდაჭერის](#)“ პროექტის ფარგლებში.

DOI for the presented conference proceedings is provided by Taniel Putkaradze International Society of Kartvelology (TPISK) within the framework of TPISK project — "[Supporting Scholars](#)".

DOI: [10.52340/PUTK.2026.978-625-93472-3-3](https://doi.org/10.52340/PUTK.2026.978-625-93472-3-3)

Organizing Groups

Akaki Tsereteli State University / Georgia
Tariel Putkaradze International Kartvelology Society / Georgia
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University / Georgia
Sokhumi State University / Georgia
Shota Meskhia Zugdidi State University / Georgia
Grigol Robakidze University / Georgia
Department of Caucasian Languages and Literatures, Kafkas University / Türkiye
Department of Modern Turkic Languages and Literatures, Kafkas University / Türkiye

ORGANIZATION BOARD OF THE SYMPOSIUM

Chairmen of the Organizing Committee

Avtandil NIKOLEISHVILI

Prof. Dr., Akaki Tsereteli State University / Georgia

Ilkin GULUSOY

Prof. Dr., Kafkas University / Türkiye

Sudan ALTUN

PhD Dr., Kafkas University / Türkiye

Organizing Committee

Avtandil NIKOLEISHVILI

Prof. Dr., Akaki Tsereteli State University, Kutaisi / Georgia

Eka DADIANI

Doç. Dr., Akaki Tsereteli State University, Kutaisi / Georgia

Emzar MAKARADZE

Prof. Dr., Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi / Georgia

Gocha KUCHUKHIDZE

Prof. Dr., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Indira DZAGANIA

Prof. Dr., Sokhumi State University, Tbilisi / Georgia

Inga SHAMILISHVILI

Prof. Dr., Batumi Shota Rustaveli State University, Tbilisi / Georgia

Rusudan SAGINADZE

Prof. Dr., Akaki Tsereteli State University, Kutaisi / Georgia

Otar KHINIKADZE

Prof. Dr., Georgian Technical University, Tbilisi / Georgia

Tamar BARBAKADZE

Prof. Dr., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Tamar KHVEDELIANI

Prof. Dr., Grigol Robakidze University, Tbilisi / Georgia

Asmat SHONIA

Doç. Dr., Shota Meskhia State University, Zugdidi / Georgia

Bela BALKHAMISHVILI

Doç. Dr., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Lali TIBILASHVILI

Doç. Dr., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Lia KARICHASHVILI

Assoc. Prof. Dr., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Natela CHITURI

Assoc. Prof. Dr., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Tamar PARCHUKIDZE

Ivane Javakhishvili

Assoc. Prof. Dr., Tbilisi State University, Tbilisi / Georgia

Irma ZAKARIA

PhD. Dr., Sokhumi State University, Tbilisi / Georgia

Ferzane DEVLETABADI

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir / Türkiye

Engin BOLUKMESHE

PhD, Assoc. Prof., Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir /Türkiye

Hacalı NECEFOĞLU

Prof. Dr., Kafkas University, Türkiye

Chulpan CHETIN

Professor, Dr., Kafkas University / Türkiye

Mayrambek OROZOBAYEV

Prof. Dr., Ardahan University / Türkiye

Afina BARMANBAY

PhD, Assoc. Prof., Kafkas University, Türkiye

Joshkun ZEKI

PhD. Dr., Kafkas University / Türkiye

Konul GULUSOY

PhD. Dr., Kafkas University / Türkiye

Onur KURUKAYA

PhD. Dr., Kafkas University / Türkiye

Ekin AKTURK

PhD. Dr., Kafkas University / Türkiye

Sahiba NASIROVA

Head of the Computer Center, Aghjabadi branch of ADPU, Azerbaijan

Scientific Board

Samal TULEUBAYEVA

Prof. Dr., Eurasian National University named after L.N.Gumilyov, Kazakhstan

Saadat KARIMI

Prof. Dr., University of Gothenburg, Sweden

Nizami JAFAROV

Prof. Dr., Baku State University, Azerbaijan

Avtandil NIKOLEISHVILI

Prof. Dr., Akaki Tsereteli State University, Kutaisi, Georgia

Rafiq NOVRUZOV

Prof. Dr., Baku Slavic University, Azerbaijan

Hacalı NECEFOĞLU

Prof. Dr., Kafkas University, Türkiye

Engin KILIÇ

Prof. Dr., Kafkas University, Türkiye

Rafiq IMRANI

Prof. Dr., Kafkas University, Türkiye

Tahira MAMMAD

Prof. Dr., Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, ANAS, Azerbaijan

Flora NADJI

Prof. Dr., Baku Slavic University, Azerbaijan

Bedirhan AHMADOV

Prof. Dr., Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, ANAS, Azerbaijan

Mahire HUSEYNOVA

Prof. Dr., Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Ayabek BAYNIYAZOV

Prof. Dr., South Kazakhstan Pedagogical University, Kazakhstan

Chulpan CHETIN

Prof. Dr., Kafkas University, Türkiye

Ilkin GULUSOY

Prof. Dr., Kafkas University, Türkiye

Mayrambek OROZOBAYEV

Prof. Dr., Associate professor, Ardahan University, Türkiye

Elmira FARAJULLAYEVA

PhD, Associate professor, Baku State University, Azerbaijan

Amil ASGAROV

PhD, Associate professor, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Afina BARMANBAY

PhD, Associate professor, Kafkas University, Türkiye

Feruza SUYUNOVA

PhD, Dr., Samarkand State University, Uzbekistan

Konul GULUSOY

PhD Dr., Kafkas University, Türkiye

Ekin AKTÜRK

PhD Dr., Kafkas University, Türkiye

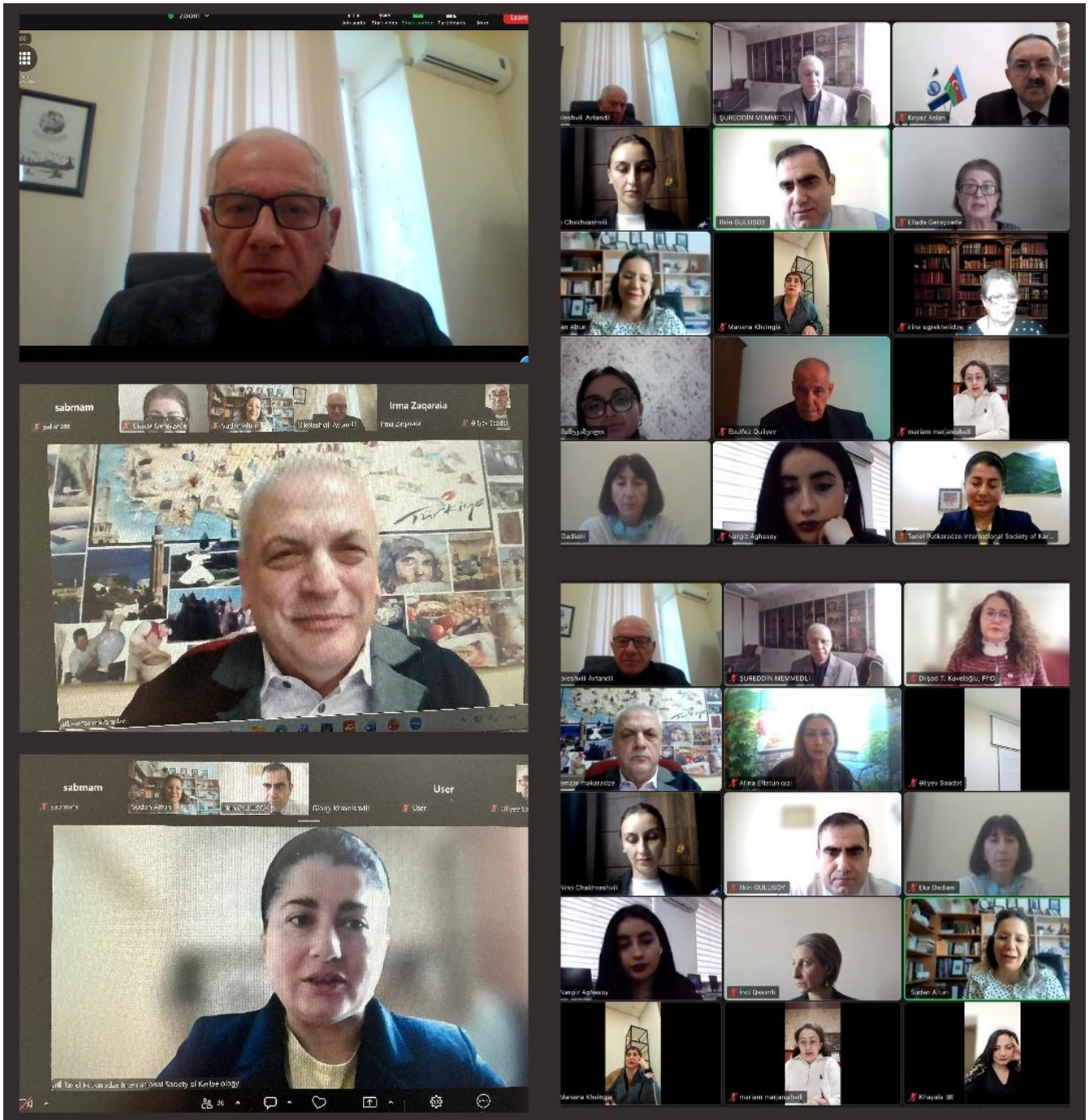
Sudan ALTUN

PhD Dr., Kafkas University, Türkiye

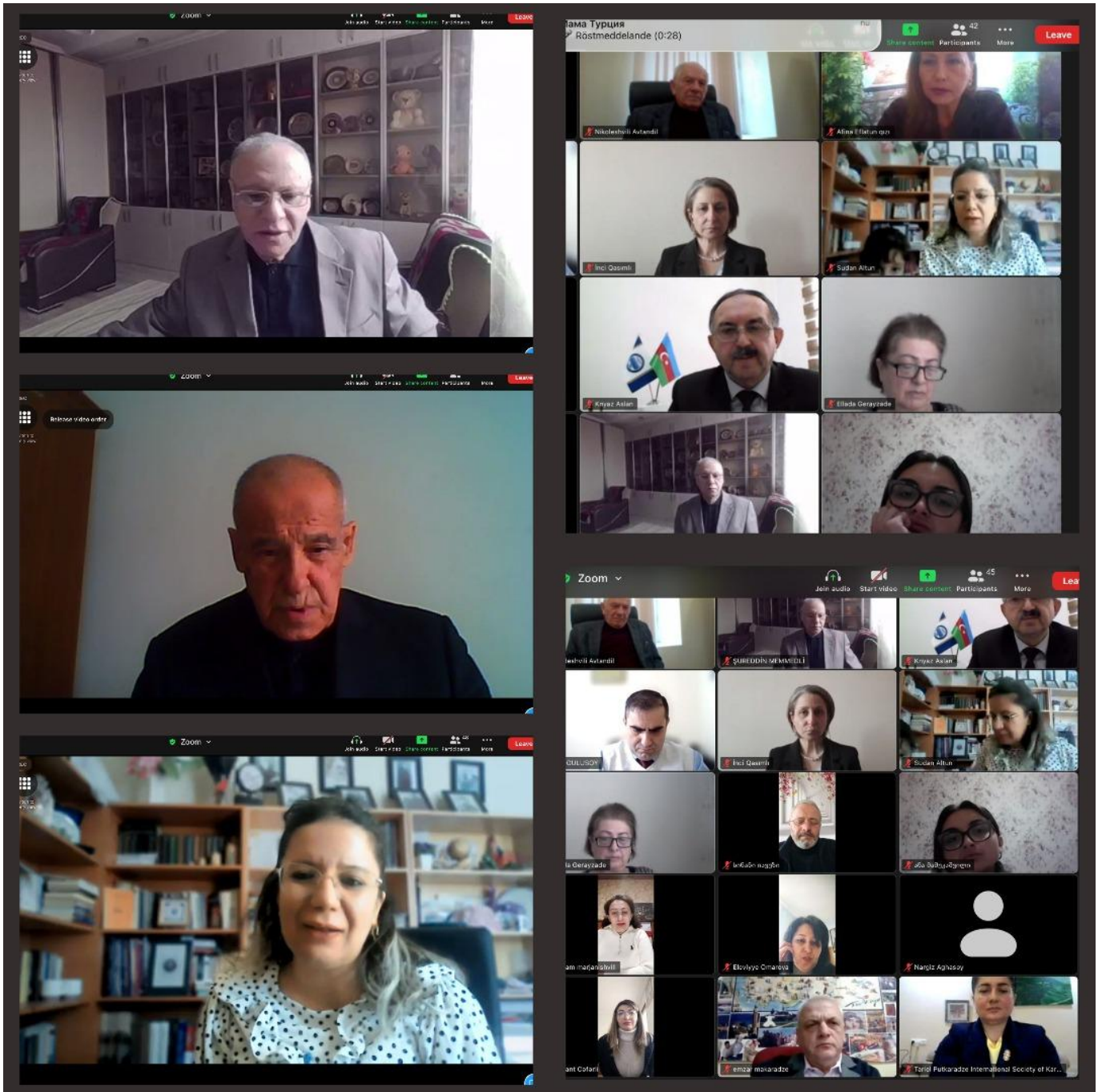
International Scientific Symposium "*Common Cultural Values in the Turkish Speaking World: An Interdisciplinary Perspective*", dedicated to the 70th Anniversary of **Shureddin Memmedli**, was organized by (**Georgia**) in cooperation with **Kafkas University (Turkey)** on February 28, 2026, with the participation of researchers from **seven different countries**. Within the framework of the symposium, a total of 69 papers were presented, of which **6 were delivered by participants from Türkiye**, while the remaining papers were presented by participants from other countries.

The symposium was organized in compliance with the amendment introduced to the **Academic Incentive Allowance Regulation (YÖK)** dated **January 16, 2020**, which stipulates that for an event held domestically or abroad to be considered international, it is essential that speakers presenting oral papers participate from at least five different countries outside Türkiye and that more than half of the papers be presented by participants from **outside Türkiye**: Azerbaijan – 27, Georgia – 23, Kazakhstan – 7, Uzbekistan – 1, Russia – 2, Germany – 1.

International Scientific Symposium *“Common Cultural Values in the Turkish Speaking World: An Interdisciplinary Perspective”*, dedicated to the 70th Anniversary of Shureddin Memmedli
The 28th of February 2026 ISBN: 978-625-93472-3-3 Batumi / Georgia

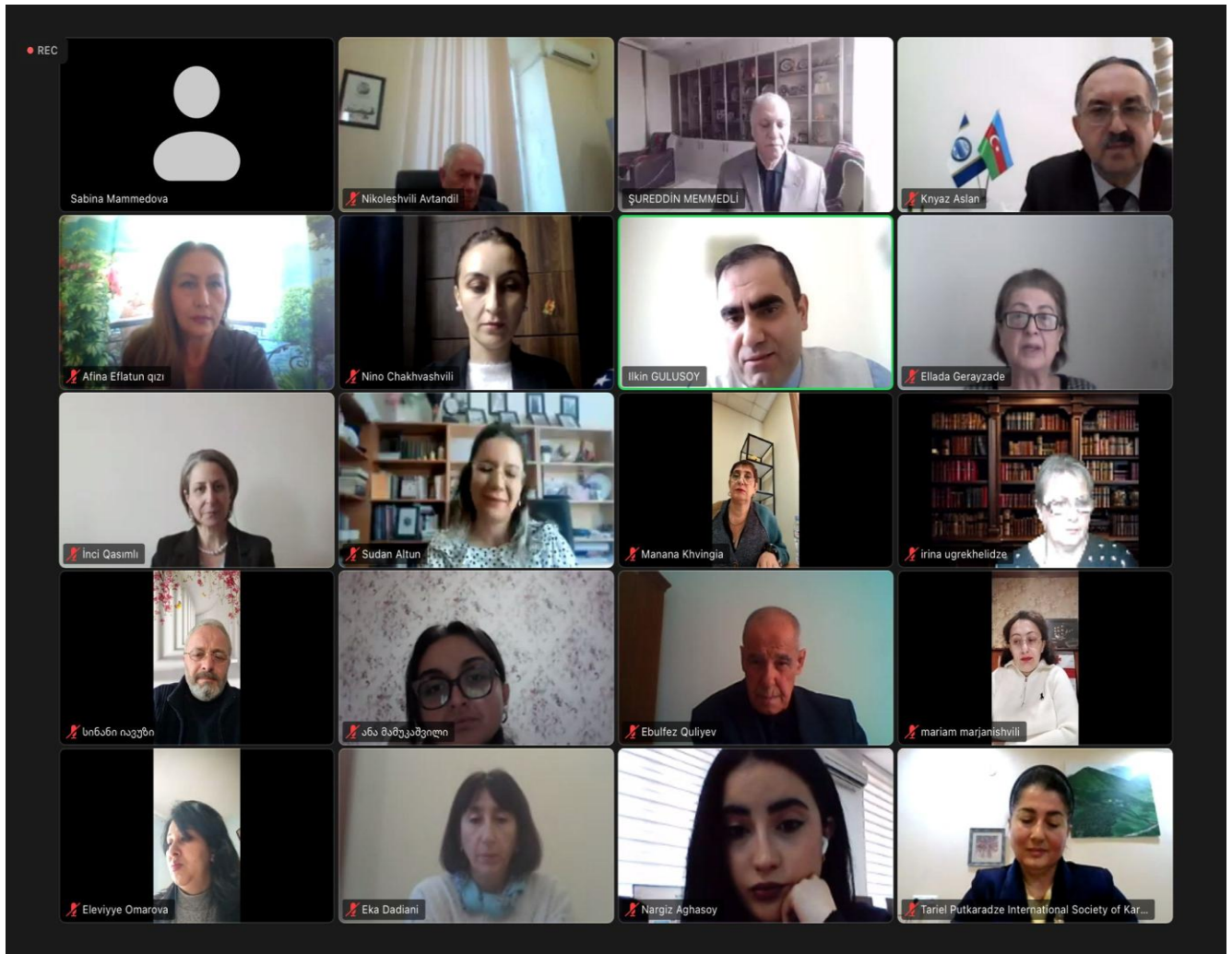
International Scientific Symposium *“Common Cultural Values in the Turkish Speaking World: An Interdisciplinary Perspective”*, dedicated to the 70th Anniversary of Shureddin Memmedli
The 28th of February 2026 ISBN: 978-625-93472-3-3 Batumi / Georgia

International Scientific Symposium *“Common Cultural Values in the Turkish Speaking World: An Interdisciplinary Perspective”*, dedicated to the 70th Anniversary of Shureddin Memmedli
The 28th of February 2026 ISBN: 978-625-93472-3-3 Batumi / Georgia

International Scientific Symposium *“Common Cultural Values in the Turkish Speaking World: An Interdisciplinary Perspective”*, dedicated to the 70th Anniversary of Shureddin Memmedli
The 28th of February 2026 ISBN: 978-625-93472-3-3 Batumi / Georgia

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

FROM THE EDITOR	14
EDİTÖRDEN	17
ŞUREDDİN MAMMALI – 70 / ŞUREDDİN MAMMADLI - 70	
PROF.DR.ŞURƏDDİN MƏMMƏDLİ VƏ ONUN “TÜRKİYƏ TÜRKÇESİ – AZƏRBAYCAN TÜRKÇESİ: FARKLI SÖZCÜKLER” ADLI ƏSƏRİ HAQQINDA BİR ARAŞDIRMA..... <i>Əbülfəz QULİYEV (Azərbaycan)</i>	20
BORÇALI ƏDƏBİ MÜHİTİNİN TARİXİ-POETİK SİSTEMİ PROFESSOR ŞURƏDDİN MƏMMƏDLİNİN ARAŞDIRMALARINDA..... <i>Knyaz Aslan İlyas oğlu (Azərbaycan)</i>	26
ŞUREDDİN MƏMMƏDLİNİN ELMİ ARAŞDIRMALARINDA BORÇALI..... <i>Afina BARMANBAY (Türkiye)</i>	35
BORÇALIŞÜNASLIQ BAĞLAMINDA Prof. ŞURƏDDİN MƏMMƏDLİNİN TƏDQİQLƏRİ..... <i>Müşfiq BORÇALI (ÇOBANOV) (Azərbaycan)</i>	44
BİR AYDIN PORTRESİ: PROF. DR. ŞUREDDİN MEMMEDLİ..... <i>Abdulkadir İnaltekin (Almaniya)</i>	60
TÜRK–GÜRCÜ EDEBİ İLİŞKİLERİNDE KÜLTÜREL ARACILIK VE KİMLİK İNŞASI: ŞUREDDİN MEMMEDLİ’NİN KATKISI..... <i>Gül Mükerrəm Öztürk (Türkiye)</i>	67
ŞURƏDDİN MƏMMƏDLİNİN PEDAQOJİK FƏALİYYƏTLƏRİ..... <i>Gülnara QOCA MƏMMƏDLİ Nadir qızı (Gürcüstan)</i>	79
ŞUREDDİN MEMMEDLİ VE KAFKASYA TÜRK AYDIN TİPİ..... <i>Sudan Altun (Türkiye)</i>	83
LANGUAGE AND CULTURAL IDENTITY / DİL VE KÜLTÜREL KİMLİK	
TURKISH LOANWORDS IN LAZ LANGUAGE..... <i>Lile Tandilava (Georgia)</i>	91
ON THE CLARIFICATION OF CERTAIN LEXICAL UNITS IN A GEORGIAN TRANSLATION OF THE “ALEXANDRIAN”..... <i>Gocha KUCHUKHIDZE (Georgia)</i>	99
TRANSPARENT NAMING PATTERNS OF GEORGIAN BREAD: AN ETHNOLINGUISTIC ANALYSIS..... <i>Luiza Khachapuridze, Teona Khupenia (Georgia)</i>	113
STROKES - FROM THE HISTORY OF THE GEORGIAN MONASTERY İN İSTANBUL..... <i>Mariam Marjanishvili (Georgia)</i>	120
ASIAN DOCUMENTS FROM THE MANUSCRIPT COLLECTION OF THE DADIANI PALACES HISTORICAL-ARCHITECTURAL MUSEUM..... <i>Asmat Shonia, Nana Abuladze , Ioseb Shengelia (Georgia)</i>	132
GENERAL TRENDS OF LINGUISTIC CHANGES IN THE SPEECH OF GEORGIANS OF SHAVSHETI AND YUSUFELI..... <i>Eka Dadiani (Georgia)</i>	140
THE KNIGHT IN THE PANTHER’S SKIN - AT THE CROSSROADS OF WESTERN AND EASTERN CULTURES (SEVERAL ASPECTS)..... <i>Lia Karichashvili (Georgia)</i>	158

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АУДАРЫЛУЫ..... <i>Серикбаева Гульшат Жапарғалиевна (Қазақстан)</i>	171
AZƏRBAYCAN MİLLİ İNCƏSƏNƏT MUZEYİ MƏDƏNİYYƏT İNCİSİ KİMİ..... <i>Mehrəliyeva, Nailə Müzəffər qızı Muradova Natavan Apdin qızı (Azərbaycan)</i>	176
RELIGIOUS TOLERANCE AS A FOUNDATION FOR THE FORMATION OF SECULAR CIVIL SOCIETY IN AZERBAIJAN..... <i>Ibrahimova Khatira Mamed (Azerbaijan)</i>	182
TERMINOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS..... <i>Munavvar Namazova (Uzbekistan)</i>	188
STATE LANGUAGE NORMS AND CONTEMPORARY SITUATION (LEXICAL-GRAMMATICAL, MORPHOLOGICAL, AND SYNTACTIC FEATURES OF THE LANGUAGE OF CONTEMPORARY SOCIETY)..... <i>Ana Mamukashvili (Georgia)</i>	195
DEGREE FORMS IN MACHINE TRANSLATION (Based on Georgian, English, and Russian Language Data)..... <i>Manana Khvingia (Georgia)</i>	207
ƏDƏBİ TƏLƏFFÜZ NORMALARININ MAHİYYƏTİ..... <i>Əhmədova Qızxanım Sərvər qızı (Azərbaycan)</i>	219
TURKIC WORLD LITERATURE / TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI	
“THE GEORGIAN WOMAN, OR REVENGE” BY AHMED MIDHAT EFENDI – THE FIRST HISTORICAL NOVEL IN TURKISH LITERATURE DEPICTING GEORGIAN REALITIES..... <i>Avtandil Nikoleishvili (Georgia)</i>	226
GÜRCÜSTANDA BORÇALI AŞIQ GƏLƏNƏYİNİN ƏZƏL ÇAĞLARI..... <i>Şurəddin MƏMMƏDLİ Bahəddin oğlu (Gürcüstan)</i>	244
AYFER TUNÇ’UN “KAPAK KIZI” ADLI ROMANINDA PSİKOSOSYAL KİMLİK SORUNU..... <i>Mzisa Buskivadze (Gürcistan)</i>	249
ПОЭЗИЯ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ И ЕЁ ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ РЕЦЕПЦИЯ..... <i>Гулиева Гюляр Аслан гызы, Амрахова Рена Фирудин гызы</i>	261
ƏDƏBİYYATDA HÜSEYN ABBASZADƏ QƏLƏMİ..... <i>Babayeva Aypara Natiq qızı (Azərbaycan)</i>	270
TURKIC-GEORGIAN LITERARY AND CULTURAL RELATIONS / TÜRK-GÜRCÜ EDEBİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER	
GORİDEKİ BUNTURLAR VE KİPÇAKLAR HAKKINDA TARTIŞMA (Eski Gürcüce Bir Metnin Çevirisinin Yanlış Anlaşılması Yoluyla Bunturklar ve Kipchaklar'ın 24 Yüzyıllık “Tarihinin” Yaratılması Hakkında)..... <i>Tariel Putkaradze (Gürcistan)</i>	276
TÜRKİYE, AZERBAIJAN VE İRAN'DAKİ GÜRCÜLERİN VOKAL-ENSTRÜMENTAL FOLKLORU VE BU FOLKLORDA İSLAM VE TÜRK-İRAN-AZERBAIJAN KÜLTÜRÜNÜN ETKİLERİ..... <i>Giorgi Kraveishvili (Gürcistan)</i>	296
THE GIFT - THE FACE OF LOVE - A SYMBOL IN MYTHOLOGY, ROMANTIC NOVELS, AND “THE KNIGHT IN THE PANTER S SKIN”..... <i>Tamar KHVEDELIANI, Otar KHINIKADZE (Georgia)</i>	308
“ÇVENEBURİ” DERGISİNİN GÜRCÜCE YAYINLARI.....	316

<i>Nestan Kutivadze (Gürcistan)</i>	
GEORGIAN TURKOLOGY SCHOOL AT BATUMI UNIVERSITY.....	326
<i>Emzar Makaradze (Georgia)</i>	
GÜRCİSTAN İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN NİYAZ AHMET BANOĞLU’NUN <i>AŞK UĞRUNA</i> ROMANINDA TARİHİ-EDEBİ YANSIMALARI...	331
<i>Sopiko Chumburidze (Gürcistan)</i>	
Türk Topluluklarında Halı ve Kilim Dokuma Geleneği.....	342
<i>Ramaz Khachapuridze (Gürcistan)</i>	
STRUCTURAL FEATURES OF THE POSTMODERN NOVEL BASED ON “THE BASTARD OF ISTANBUL” BY ELIF SHAFAK AND “CARAVAN” BY JEMAL KARCHKHADZE.....	351
<i>Natalia Gulua Georgia (Georgia)</i>	
THE GARMENT AS RELIC: OTTOMAN CULTURAL HERITAGE IN A GEORGIAN MUSEUM.....	362
<i>Irina Ugrehelidze, Nona Kartsidze (Georgia)</i>	
ALFABE, KÜLTÜRLER ARASI DİYALOGDA BİR ELÇİ OLARAK (Bir Türkçe Metnin Gürcüce El Yazması Örneği Üzerine).....	375
<i>Sopio Makhatchashvili (Gürcistan)</i>	
ORTA ASYA’DA YÜKSELEN BİR AKTÖR OLARAK KAZAKİSTAN: İKLİM DİPLOMASİSİ VE ÇOK TARAFLI İŞ BİRLİĞİ STRATEJİLERİ.....	386
<i>Dilşad TAŞKIN KUVELOĞLU (Türkiye)</i>	
EDUCATIONAL SCIENCES AND PEDAGOGICAL APPROACHES / EĞİTİM BİLİMLERİ VE PEDAGOJİK YAKLAŞIMLAR	
THE ROLE OF A JUST PERSON IN THE CREATION OF A UTOPIAN HUMANISTIC SOCIETY (ON THE EXAMPLE OF THE PEDAGOGICAL THOUGHT OF KUL GALI IN THE POEM «KISSA-I YUSUF»).....	399
<i>Rustam Malikov, Ranil Giniyatullin (Russia)</i>	
USING LEARNING ACTIVITY DESIGN IN LITERATURE TEACHING.....	406
<i>Rusudan Pipia, Irma Zakaraia (Georgia)</i>	
ПОТЕНЦИАЛ ТРАДИЦИЙ И ОБЫЧАЕВ ТАТАРСКОГО НАРОДА В ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЕ ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ.....	415
<i>Маликов Рустам Шайдуллович, Галеев Рамис Раилевич (Россия, Татарстан)</i>	
РАССТРОЙСТВО АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА (РАС): КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ, СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДДЕРЖКЕ.....	423
<i>Нурмухаметова Карлыгаиш (Kazakstan)</i>	
ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ СЫН ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕГІ РӨЛІ.....	430
<i>Махмұтов Бекен Лесбекұлы, Тасқұл Талғат Жандарұлы (Қазақстан)</i>	
АУТИСТІК СПЕКТРДІҢ БҰЗЫЛЫСТАРЫ ЖАҒДАЙЫНДА ОТБАСЫҒА БАҒЫТТАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ: ҚАЗАҚСТАН МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚЫРЛАРЫ.....	436
<i>Сулейменова Гүлжазира Тажмагамбетовна, Нурмухаметова Қарлыгаиш (Қазақстан)</i>	
THE IMPACT OF DEVELOPING MANAGEMENT COMPETENCIES OF GENERAL EDUCATION SCHOOL LEADERS ON THE QUALITY OF EDUCATION.....	448
<i>Gunel Isgandarova (Azerbaijan)</i>	

İNNOVATİV TƏLİM METODLARININ MÜASİT TƏDRİSDƏ ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ..... <i>Əliyeva Mehriban Vaqif qızı (Azərbaycan)</i>	454
UŞAQLARIN EMOSİONAL VƏ SOSİAL İNKİŞAFINDA MƏKTƏBİN ROLUNUN TƏHLİLİ..... <i>Quliyeva Ülviyyə İnkilab qızı (Azərbaycan)</i>	468
V- VE M- EKLERİ İLE İŞARETLƏNƏN FİLLƏRİN ÖĞRETİMİ: D. MELİKİSHVİLİNİN DİYATEZLƏRİN MORFOSENTAKTİK TEORİSİNƏ DAYALI OLARAK GÜRCÜCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETME SORUNLARI..... <i>Nino Chakhvashvili (Gürcistan)</i>	474
İNKLÜZİV TƏHSİLDƏ SOSİAL MODELİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN İMKAN VƏ YOLLARI..... <i>Ömərova Ələviyyə Vaqif qızı (Azərbaycan)</i>	482
ORTA MƏKTƏB PROQRAMLARINDA ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ BİLİKLƏRİNİN YER ALMASI VƏ ONUN BAŞLICA MƏQSƏDLƏRİ..... <i>Cəbrayilova Esmira Qədir qızı (Azərbaycan)</i>	488
DRAM ƏSƏRLƏRİNİN TƏDRİSİNİN BƏDİİ-ESTETİK TƏRBİYƏDƏ ƏHƏMİYYƏTİ..... <i>Günəl Davidova Vahid qızı (Azərbaycan)</i>	494
İBTİDAİ TƏHSİL SƏVİYYƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ SÜNİ İNTELLEKT DƏSTƏKLİ RESURLARDAN İSTİFADƏ PERSPEKTİVLƏRİ..... <i>Həsənli Nuray Taleh qızı (Azərbaycan)</i>	500
SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATIONS: PHILOSOPHICAL, IDEOLOGICAL, AND INSTITUTIONAL PERSPECTIVES / TOPLUMSAL VE SİYASAL DÖNÜŞÜMLER: FELSEFİ, İDEOLOJİK VE KURUMSAL PERSPEKTİFLER	
SOVET NÜMUNƏSİNDƏ SOSİALİZM SİSTEMİNDƏN AÇIQ, TRANSFORMASİYALI CƏMİYYƏTƏ KEÇİDİN NƏZƏRİ TƏHLİLİ..... <i>İsmayilov Dilqəm Yunis oğlu (Azərbaycan)</i>	507
İNGİLİZ DİPLOMAT SİR CLİVE PHİLLİPPS-WOLLEY GÜRCİSTAN HAQQINDA <i>Otar Nikoleishvili (Gürcistan)</i>	516
AZƏRBAYCANIN TÜRKIYƏ İLƏ TARİXİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA MƏDƏNİYYƏTİN ROLU..... <i>Səlimov Məhəmmədali oğlu (Azərbaycan)</i>	527
ONTOLOGICAL ASPECTS OF THE IDEAL OF SOCIAL JUSTICE..... <i>Aizhan Orazbekova (Kazakhstan)</i>	535
INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC APPROACHES / DİSİPLİNLERARASI BİLİMSƏL YAKLAŞIMLAR	
LƏNKƏRAN BÖLGƏSİNİN YERLİ ƏHƏMİYYƏTLİ QALALARI AZƏRBAYCAN TARİXİNDƏ BİR MƏNBƏ KİMİ..... <i>Məcədova Leyla Qədir qızı (Azərbaycan)</i>	546
AĞ BAĞAMBURCUN (<i>VISCUM ALBUM L.</i>) MORFOLOJİ-ANATOMİK QURULUŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ..... <i>Əliyev Bəhman Musa oğlu, Qəbilov Malik Yusif oğlu (Azərbaycan)</i>	554
YENİYETMƏ VƏ GƏNC İDMANÇILARDA FİZİKİ KEYFİYYƏTLƏRİNİN ƏLAQƏLİ İNKİŞAFININ FİZİOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ.....	560

<i>Əliyev Səadət Abdulla oğlu, Babayev Mehman Əli oğlu, Həsənova Türkanə Tofiq qızı (Azerbaijan)</i>	
INFLUENCE OF PHYSICAL EXERCISE ON KEY ANTIOXIDANT DEFENCE MECHANISMS IN WRESTLERS..... <i>Samira Alibayova, Zemfira Rasulova, Saadat Aliyev (Azerbaijan)</i>	568
NATURAL SCIENCES AND SOCIETY: INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVES ON HUMAN–NATURE INTERACTION..... <i>Gulnaz Zhilkishbayeva (Kazakhstan)</i>	578
LAW, POLITICS, AND GOVERNANCE IN CONTEMPORARY SOCIETIES / ÇAĞDAŞ TOPLUMLARDA HUKUK, SİYASET VE YÖNETİŞİM	
BATUM TÜRK BAŞ KONSOLUĞU’NUN ÇALIŞMALARI (1921 -1938)..... <i>Nebahat Arslan, Mevlüt Yüksel (Türkiye)</i>	582
EKOLOGİYA VƏ İNSAN HÜQUQLARI: ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASI VƏ İNSAN HÜQUQLARININ QARŞILIQLI TƏSİRİ..... <i>Ələsgərov Baxış İslam oğlu (Azərbaycan)</i>	600
İNTERNETƏ DAİR BEYNƏLXALQ-HÜQUQİ TƏNZİMLƏMƏLƏRİN AVROPA VƏ ABŞ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ..... <i>Nuriyeva Nigar Fikrət qızı (Azərbaycan)</i>	607
KOLLEKTİV ƏMƏK MÜBAHİSƏLƏRİNİN ALTERNATİV HƏLLİ MEXANİZMLƏRİ VƏ ONLARIN EFEKTİVLİYİ..... <i>Kələsova Ülkər Arif qızı (Azərbaycan)</i>	616
BEYNƏLXALQ HÜQUQ SİSTEMİNDƏ TERRORİZMLƏ MÜBARİZƏ VƏ ONUN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNDƏ İMPLEMENTASİYASI..... <i>Məmmədova Gülnarə Malik qızı (Azərbaycan)</i>	624
XƏZƏR DƏNİZİNİN BEYNƏLXALQ - HÜQUQİ STATUSU MƏSƏLƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN – İRAN MÜNASİBƏTLƏRİ..... <i>Baxşiyeva Humay Akif qızı (Azərbaycan)</i>	633
YENİ MEDIADA UŞAQLARIN ZƏRƏRLİ MƏZMUNDAN QORUNMASI: ETİK YANAŞMA..... <i>Əlisoy Minayə Sahil qızı (Azərbaycan)</i>	639
PROGRAM	653